

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

Nikola Findová

**PŘEKLAD ODBORNÉHO TEXTU S KOMENTÁŘEM
(FREQUENCY VS. ICONICITY IN EXPLAINING GRAMMATICAL
ASYMMETRIES, HASPELMATH MARTIN)**

Annotated translation of a scientific text
(Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries, Haspelmath
Martin)

Magisterská diplomová práce

Česká filologie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem tuto závěrečnou práci vypracovala zcela samostatně a uvedla v ní všechny použité podkladové materiály a literaturu.

V Olomouci dne 11. 12. 2018

Děkuji panu doc. Mgr. Miroslavu Vepřkovi, Ph.D., za vedení této práce, pomoc s překladem z angličtiny a zejména za vstřícný a osobní přístup. Velký dík za podporu a trpělivost patří také celé mé rodině.

OBSAH

1 ÚVOD	6
2 MARTIN HASPELMATH	8
3 TEORETICKÉ VYMEZENÍ POJMŮ: FREKVENCE, IKONICITA A PŘÍZNAKOVOST	10
3.1 IKONICITA	10
3.2 FREKVENCE	11
3.3 PŘÍZNAKOVOST	12
3.4 FREKVENCE JAKO NÁSTROJ PRO VYSVĚTLENÍ JAZYKOVÝCH ASYMETRIÍ	12
4 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU	14
4.1 SPECIFIKA ODBORNÉHO TEXTU	14
4.2 TYPY JAZYKŮ A JEJICH ZÁKLADNÍ VLASTNOSTI	15
4.3 VYBRANÉ PŘEKLADATELSKÉ POSTUPY	16
4.3.1 Transkripce	17
4.3.2 Kalk	17
4.3.3 Substituce	18
4.3.4 Transpozice	19
4.3.5 Modulace	19
4.3.6 Adaptace	20
4.3.7 Ekvivalence	21
4.3.7.1 Úplná ekvivalence	21
4.3.7.2 Částečná ekvivalence	22
4.3.8 Víceslovnost – jednoslovnost	22
4.3.9 Explicitnost	23
4.4 SÉMANTICKÉ ROZDÍLY	25
4.4.1 Změny syntaktických struktur a systémové rozdíly	26
4.4.2 Gerundia, infinitivy, participia	28
4.4.3 Předložkové konstrukce a nominální řetězce	29
4.4.4 Polovětné konstrukce	29
4.5 SLOVOSLED	30
4.6 PREZENTACE AUTORA	33
4.7 GRAFICKÁ A OBSAHOVÁ STRÁNKA TEXTU	34
4.8 DÍLČÍ ZÁVĚR	37
5 PŘEKLAD: FREKVENCE VS. IKONICITA PŘI INTERPRETACI GRAMATICKÝCH ASYMETRIÍ	38
6 ZÁVĚR	78
ANOTACE	80

RESUMÉ	81
SEZNAM LITERATURY	82
SEZNAM PŘÍLOH	86
PŘÍLOHY	87

1 ÚVOD

Cílem magisterské diplomové práce je komentovaný překlad studie *Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries* od Martina Haspelmatha (2008). Překlad je doplněn komentáři vyjadřujícími se k translatologické problematice a k překladatelským postupům využívaným při překladu odborného textu. Jelikož se jedná o první český překlad Haspelmathovy studie, umožňuje tato diplomová práce zpřístupnit text českým čtenářům zabývajícím se danou tematikou.

Martin Haspelmath se zabývá zejména oblastí jazykové typologie, komparativní lingvistiky a funkcionalistickým přístupem k jazyku a jazykovým univerzáliím. Je zastáncem explanací pomocí frekvence jazykového užívání. V této studii se snaží vysvětlit, proč je frekvence vhodným nástrojem k vysvětlení gramatických asymetrií, a proč k jejich vysvětlení není příhodné užívat pojmy ikonicitu a příznakovost. V první části textu jsou stručně vymezeny pojmy ikonicitu, frekvence a příznakovost a nastíněna je i autorova dosavadní práce a vědecký přínos.

Práce se zabývá překladem odborného textu, který má určitá specifika a požadavky. Následující kapitoly stručně shrnují teorii a výběr překladatelských metod, které jsou relevantní pro překlad takového typu textu. Základním překladatelským postupem respektovaným v této diplomové práci je funkční přístup k překladu (tzv. teorie funkční ekvivalence). Realizuje se uplatněním stylistického rozboru a následným hodnocením výchozího a cílového textu.

V teoretické části jsou představena specifika překladu odborného stylu, kterých musí překladatel dbát při výběru překladatelských metod a postupů. Zahrnuta je obecná charakteristika typologie angličtiny a češtiny a jejich základních vlastností. Typologické rozdíly totiž velmi často ovlivňují některé změny při překladu. Vymezení typologií daných jazyků vychází z typologické klasifikace jazyků Vladimíra Skaličky, která se opírá o zásady funkčně – strukturální lingvistiky pražské školy.

Vybrané překladatelské metody a postupy, které byly využity při překladu výchozího jazyka, jsou, transkripce, kalk, substituce, transpozice, modulace, adaptace a ekvivalence. Pomocí nich se řeší nedostatek přímého ekvivalentu v cílovém jazyce. Těchto sedm základních překladatelských postupů, se kterými pracuje Dagmar Knittlová, je blíže představeno a doplněno o vybrané příklady z textu.

Vedle toho se text zabývá také změnami syntaktických struktur a systémovými rozdíly. Uvádí strategie a postupy, které byly při překladu využity kvůli odlišným syntaktickým strukturám a úzu srovnávaných jazyků nebo rozdílností z hlediska stylistického. Rozebírá slovosled a ostatní jevy, jako jsou prezentace autora nebo grafická a obsahová stránka textu.

Stěžejní část práce tvoří překlad textu *Frekvence vs. ikonicitu při interpretaci gramatických asymetrií*. Cílem práce je podat co nejpřesnější kopii originálu, aby mohl překlad představovat samostatnou část, nezávislou na této diplomové práci. Číslování kapitol i příkladů zůstalo zachované. Po formátové stránce došlo pouze k několika malým změnám. Mezi ně patří posunutí číslování poznámek pod čarou. Jelikož jsou v textu ponechány autorovy vlastní poznámky pod čarou, byl poznámkový aparát narušen poznámkami překladatele. Ty jsou ale od ostatních jasně odděleny hranatou závorkou a hvězdičkou. Haspelmathovy odkazy na odbornou literaturu jsou zachovány i v překladu. Způsob odkazování byl pouze přizpůsoben platné normě českého jazyka. Došlo také ke změně formátu anglických uvozovek na uvozovky české.

Příklady jsou jednak přeloženy do češtiny a jednak zůstaly v původní podobě. Výchozí text obsahuje i příklady a citace v několika dalších jazycích. Tyto příklady jsou vedle angličtiny a českého překladu zachovány i v jazyce originálním. Aby mohl být překládaný text přístupný většímu množství čtenářů, je doplněn o slovníček vybraných lingvistických pojmů a slovních spojení.

2 MARTIN HASPELMATH

Martin Haspelmath (nar. 1963) patří mezi přední zastávce explanací pomocí frekvence jazykového užívání. V současnosti se řadí k čelným světovým představitelům komparativní lingvistiky a funkcionalistického výzkumu jazykových univerzálií.

Studoval lingvistiku ve Vídni, Kolíně nad Rýnem, Buffalu a Moskvě. Doktorát získal na Svobodné univerzitě v Berlíně (*Freie Universität Berlin*) a v roce 1996 se zde také habilitoval. Pracoval na Univerzitě Otto-Friedricha v Bamberku (*Otto-Friedrich-Universität Bamberg*) a na italské Univerzitě v Pavii (*Università degli Studi di Pavia*). Posléze začal pracovat jako vědecký pracovník na Institutu Maxe Plancka pro evoluční antropologii (*Max-Planck-Institut für evolutionäre Anthropologie*) v Lipsku. Od roku 2015 působí na Institutu Maxe Plancka pro dějiny lidstva (*Max-Planck-Institut für Menschheitsgeschichte*) v Jeně a na Lipské univerzitě (*Universität Leipzig*), kde se aktivně podílí na dvou výzkumných projektech.¹ Zároveň je členem výzkumné skupiny IGRA pro studenty doktorského studia.²

Haspelmath se věnuje zejména komparativní lingvistice, vyhledává jazyková univerzália, studuje jejich povahu a vztahy mezi nimi. Vedle toho se také zabývá morfologií a syntaxí z hlediska diachronního i synchronního, a otázkami jazykového kontaktu.³

Ve svých prvních pracích se zaměřoval na evropské jazyky, za zmínku stojí zejména *Gramatika lezginštiny* (*A Grammar of Lezgian*, 1993) a *Evropská jazyková oblast* (*The European linguistic area*, 2001). Posléze se jeho zájem začal soustředit především na hledání a explanace jazykových univerzálií a na obecné otázky jazykového srovnání. Stěžejní práce z oblasti komparativní lingvistiky jsou *Atlas*

¹ Jedná se o výzkumný projekt: *Grammatical universals*, který financuje Evropská rada pro výzkum (ERC), a *Open-access publication of linked dictionaries for cross-linguistic comparison*, financovaný německou výzkumnou nadací Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG).

² Osobní profil Martina Haspelmatha na webových stránkách Lipské univerzity. *Universität Leipzig* [online]. [cit. 25. 9. 2018]. Dostupné z: <http://anglistik.philol.uni-leipzig.de/de/institut/grammatischeuniversalien/prof-dr-martin-haspelmath>.

³ KŘIVAN, Jan. *Martin Haspelmath*. [online] Univerzita Karlova, datum vydání: 25. listopadu 2010, s. 2. [cit. 9. 10. 2018]. Dostupné z: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/krivan/veda/Krivan_2010_SALi_Martin-Haspelmath.pdf.

jazykových struktur (World Atlas od Language Structures) z roku 2005 a *Parametrické versus funkcionalistické explanace syntaktických struktur* (Parametric versus functional explanations of syntactic universals) z roku 2008.

Kromě toho se také zabývá studiem pidžinových a kreolských jazyků (*Atlas pidžinových a kreolských jazykových struktur*, 2013), lexikálními výpůjčkami a řadou dalších lingvistických témat. Zájem autora zasahuje do řady různých oblastí a subdisciplín.⁴

Haspelmath se snaží svými pracemi zpřístupnit jazykovou diverzitu a jazykové srovnání široké veřejnosti. Propaguje online přístup k informacím, podílí se na tvorbě lingvistických internetových databází, aplikací a programů.⁵ Většina jeho publikací je v elektronické podobě volně dostupná na jeho osobních webových stránkách.⁶

⁴ Osobní stránky Martina Haspelmatha. *Nikolai-Lab Leipzig* [online]. [cit. 9. 10. 2018]. Dostupné z: <https://research.uni-leipzig.de/unicodas/martin-haspelmath/>.

⁵ KŘIVAN, Jan. *Martin Haspelmath*. [online] Univerzita Karlova, datum vydání: 25. listopadu 2010, s. 2. [cit. 9. 10. 2018]. Dostupné z: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/krivan/veda/Krivan_2010_SALi_Martin-Haspelmath.pdf.

⁶ Osobní stránky Martina Haspelmatha. *Nikolai-Lab Leipzig* [online]. [cit. 9. 10. 2018]. Dostupné z: <https://research.uni-leipzig.de/unicodas/martin-haspelmath/>.

3 TEORETICKÉ VYMEZENÍ POJMŮ: FREKVENCE, IKONICITA A PŘÍZNAKOVOST

Mezi základní pojmy v Haspelmathově studii *Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries* patří frekvence, ikonicita, příznakovost, a s nimi související termíny. Kvůli správnému porozumění textu budou tyto pojmy v následující kapitole stručně vymezeny. Nastíněna bude i Haspelmathova představa o diachronních jazykových univerzáliích a o funkčních explanacích pomocí frekvence a jazykové ekonomie.

3.1 Ikonicita

Nový encyklopedický slovník češtiny definuje ikonicitu jako „bezprostřední významový vztah mezi světem na jedné straně a zvukovou nebo vizuální jednotkou – v jazyce zvukovou nebo grafickou jednotkou“ (Karlík, Nekula, Pleskalová 2016, s. 672). Z hlediska jazykovědy by tak význam měl být odvoditelný např. z kvality, struktury, opakování, intenzity nebo délky slova (zvuku). Příkladem může být skutečnost, že plurálový tvar je delší než singulárový (dům – domy, muž – muži). Jedná se o vztah podobnosti mezi formou a významem (Karlík, Nekula, Pleskalová 2016, s. 672). Peirce a Jakobson projevy ikoničnosti nazývají diagramatičností – vztahem podobnosti založeným na vztazích (Gvoždiak 2014, s. 13). Do jisté míry princip ikonicity formuloval ve své domněnce i Haiman (1980, s. 537):

„I contend that the structure of thought in its turns reflects the structure of reality to an extent greater than it is now fashionable to recognize [...].“⁷

V současnosti převládá v lingvistice názor, že vztah mezi formou a významem je arbitrární. Arbitrárností je myšlena absence vnitřního vztahu mezi označujícím a označovaným (Saussure 2007, s. 98). V tomto případě je možné adjektivum arbitrární nahradit pojmy libovolný nebo nahodilý. Navzdory tomu, že je princip ikonicity

⁷ Vlastní překlad: „Struktura myšlení odráží strukturu reality do mnohem větší míry, než se v současné době uznává [...].“

tradičně považován za periferní téma, zachovává si v lingvistice a sémiotice své pevné místo.

Haspelmath se ve své studii zabývá třemi druhy ikonicity (ikonicitou kvantity, ikonicitou komplexnosti a ikonicitou koheze), které hrají důležitou roli v diskusích o gramatických asymetriích. Sám je zastáncem explanací pomocí frekvence jazykového užívání, proto se snaží dokázat, že motivující faktory, jako je ikonická, ve skutečnosti nejsou vhodným nástrojem pro vysvětlení jazykových asymetrií. Univerzální asymetrie, které bývají obvykle vysvětlovány pomocí tří druhů ikonicity, je podle něj možné vysvětlit pomocí frekvence (Haspelmath 2008a).

3.2 Frekvence

Frekvence označuje počet výskytů daných jevů, včetně četnosti formy nebo jevu. Hlavním zdrojem informací o ní jsou korpusy. Frekvence se uvádí buď v absolutních hodnotách (tj. jako prostý počet výskytů slov v korpusu) nebo jako údaj relativní (tj. jako absolutní frekvence poměřovaná s celkovou délkou korpusu). V rámci korpusové lingvistiky má frekvence rozhodující vliv na popis jazyka a posouzení povahy studovaného jevu (Karlík, Nekula, Pleskalová 2016, s. 533). Haspelmath považuje frekvenci (frekvenci jazykového užívání) za základní ukazatel vhodný k vysvětlení gramatických asymetrií v jazyce. Gramatické asymetrie představují nesouměrnosti v jazykových systémech, např. skutečnost, že je více singulárních tvarů substantiv než tvarů plurálních, nebo že singulární tvar je kratší než tvar plurální (Haspelmath, 2008a).

Martin Haspelmath je zastáncem funkčně-typologického přístupu k jazyku. Z hlediska metodologie jsou pro jeho vědecké zkoumání zásadní otázky diachronního vývoje. Ve své studii *Optimality and diachronic adaptation* z roku 1999 se zabývá diachronní adaptací, tj. způsobem, kterým jsou funkční struktury přenášeny do jazykových systémů. Podle Haspelmatha má na diachronní adaptaci stěžejní vliv právě frekvence jazykového užívání.

Na příkladech demonstruje, že se kratší a koheznější formy výrazu vyskytují podstatně častěji než formy delší a méně kohezní. Vysvětlení podobných asymetrií pomocí ikonicity proto považuje za nadbytečné. Jako další argument uvádí skutečnost, že frekvenční explanace, na rozdíl od ikonických, nepřinášejí nesprávné predikce

(Haspelmath 2008a, s. 1–2). Haspelmathův text se opírá o práci Joan L. Bybeeové, zejména o publikaci *Frequency of Use and the Organization of Language* (2007).

3.3 Příznakovost

Za příznakové jsou pokládány jevy okrajové, periferní, relativně nižší frekvence a svou povahou sekundární a odvozené. Jedná se o jevy mající nějakou anomální vlastnost, v důsledku, které vybočují z předpokládaného paradigmatu. Na dichotomii bezpříznakový/příznakový lze nahlížet podobně jako na rozdělení na centrum a periferii, přičemž v centru stojí jevy nepříznakové a zpravidla frekventovanější. Otázkou příznakovosti se zabýval např. už V. Mathesius, R. Jakobson, M. Dokulil nebo P. Novák (Čechová 2005, s. 9–17).

Pokud má jazykový prvek nějakou abnormální vlastnost, je příznakový, v opačném případě je bezpříznakový. Tento kontrast často vede k mylné domněnce, že rozdíl mezi centrem a periferií lze opírat výlučně o frekvenci. Toto tvrzení nelze generalizovat, neboť i jevy okrajové mohou být frekventované, např. atematická slovesa v češtině (Čermák 2011, s. 103–107).

Podle Haspelmatha je pojem příznakovost v lingvistice nadbytečný, neboť jej lze jednoduše nahradit synonymem abnormální nebo neobvyklý. Ve své studii popisuje příznakovost v několika různých kontextech a uvádí výroky a pojetí dalších autorů, kteří se tímto principem zabývali. Snaží se tak ukázat, že tento výraz není vhodné používat při vysvětlení gramatických asymetrií. Pojem příznakovost je podle něj matoucí a jako nástroj k vysvětlení univerzálních asymetrií je neopodstatněný (Haspelmath 2008a).

3.4 Frekvence jako nástroj pro vysvětlení jazykových asymetrií

Vedle hlavní teze, že by univerzální gramatické asymetrie v jazykovém systému neměly být vysvětlovány pomocí tří druhů ikonicity nebo příznakovosti, ale pomocí frekvence, se Haspelmath také snaží ukázat, že frekvence je jedním z faktorů, které indikují, proč je podoba určité jazykové struktury právě taková, jaká je. Autoři zabývající se ikonicitou podle něj tento problém opomíjejí (Haspelmath 2008a, s. 3).

Ve své studii *Creating economical morphosyntactic patterns in language change* Haspelmath (2008b, s. 185) konstatuje:

„All universal morphosyntactic asymmetries can be explained on the basis of frequency asymmetries, i.e. they all show economic motivation: more frequent patterns are coded with less material.“⁸

Ekonomická motivace se podle autora do jazyků dostává prostřednictvím historických změn, což znamená, že vztah mezi frekvencí jazykového užívání a danými strukturami je nepřímý. Haspelmathův diachronní přístup k jazyku tak ukazuje, že se dané explanace prosazují až v průběhu jazykového vývoje.

⁸ Vlastní překlad: „Všechny univerzální morfositaktické asymetrie mohou být vysvětleny na základě frekvenčních asymetrií, tj. všechny vykazují ekonomickou motivaci: frekventovanější vzorce jsou vyjádřeny menším množstvím materiálu.“

4 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU

4.1 Specifika odborného textu

Cílem překladatele by mělo být vytvoření tzv. funkčně ekvivalentního překladu, proto je nezbytné uvědomovat si rozdílnost jednotlivých funkčních stylů. Odborný styl má svá specifika a požadavky, kterých musí překladatel dbát při výběru překladatelských metod a postupů. S překladem jsou neoddělitelně spjaty i disciplíny nelingvistické, zejména u odborného stylu je rozhodujícím aspektem znalost příslušného oboru a problematiky, na kterou je text zaměřen.

Stěžejním rysem odborného stylu je podání jasných a přesných informací, proto hraje v překladu klíčovou roli terminologie. Správnost termínů je důležitá jednak pro jejich nepřetržitý příliv a jednak proto, že jejich obsah bývá v různých jazycích, vzhledem k příslušné pojmoslovné tradici poněkud odlišný. Odborný text se vyznačuje jistou mírou stereotypnosti a konvenčnosti. Slovník naučné literatury většinou neobsahuje konotační vazby ani expresivní výrazy a větná stavba je zdánlivě průhlednější. To může svádět k názoru, že je překlad odborného textu jednodušší než překlady krásné literatury. Ve skutečnosti ale vyžaduje stejně dokonalou znalost obou jazyků jako překlad beletrie, a navíc klade na překladatele značné nároky, pokud jde o obsah (Knittlová a kol. 2010, s. 206). Podle Knittlové (2010, s. 208) by užívání prvků typických pro umělecký text bylo v případě odborného textu na obtíž:

„Forma odborného textu musí být co nejméně nápadná, jazyk má plnit výlučně funkci informativní. Každé ozvláštnění poutá adresátovu pozornost, naopak jistá stereotypnost výrazu uvolňuje cestu obsahu.“

Zatímco v překladech beletrie je opakování slov považováno za nežádoucí, u překladu odborného textu je přínosné. Podle B. Grygorové přispívá jistá míra automatizace ve využívání terminologie k celkové přehlednosti textu (Knittlová a kol. 2010, s. 206). Schematizace a stereotypnost se projevuje i na rovině syntaktické a obecně lze tyto tendence vztáhnout k celkové organizaci odborného textu. V překladech textů odborného stylu jsou vysoce zastoupeny prvky intertextovosti. Text je zpravidla doplněn citacemi, odkazy k jiné literatuře, parafrázemi nebo poznámkovým aparátem.

Pro odborný text je charakteristické trichotomické uspořádání (úvod, jádro sdělení a závěrečné shrnutí), doplněné poznámkovým aparátem, bibliografickými poznámkami a odkazy na další odbornou literaturu. Odborný styl se rovněž vyznačuje vysokou mírou koheze, sdělení musí být přesné a srozumitelné. Autor by měl umět vyložit sebesložitější myšlenku co nejjasněji a nejpřesněji, to ale zároveň klade vysoké nároky na obsahově logickou a kompoziční výstavbu textu. Lepší orientaci v textu může napomáhat grafická úprava nebo faktografické údaje, které ale nesmějí text zahlcovat, aby naopak nevedly k jeho nepřehlednosti a nesrozumitelnosti (Knittlová a kol. 2010, s. 206–207).

Stavba vět bývá u odborného textu zpravidla komplikovanější než v beletrii. Vedle dlouhých souvětí s několika vedlejšími větami jsou ale často i sémanticky náročné vztahy vyjadřovány explicitně, prostřednictvím jednoduchých vět.

4.2 Typy jazyků a jejich základní vlastnosti

Typem jazyka chápe Vladimír Skalička „ideální konstrukt sestavený s navzájem si příznivých vlastností“ (Sgall 2011, s. 137). V plné míře to, ale neplatí pro žádný jazyk, v jednotlivých jazycích se vždy kombinují vlastnosti různých typů.

Čeština je především jazyk flektivní, vyjadřuje gramatické významy a vztahy pomocí sufixů nebo afixů a užívá velké množství formantů k vyjádření jednotlivých slovních druhů. Autosémantická slova mají svoji vlastní koncovku, která vyjadřuje různé mluvnické hodnoty a umožňuje třídít lexikální jednotky do slovních druhů. Pomocí sufixů je také možné tvoření slov. Skutečnost, že má každé plnovýznamové slovo svoji koncovku, způsobuje, že se gramatické funkce v afixech kumulují, čímž se zvyšuje i stupeň homonymie. Zároveň mezi plnovýznamovými lexikálními jednotkami vzniká gramatická shoda, která umožňuje tzv. volný slovosled. Pro výstavbu textu odborného stylu je ale spíše typický sklon ke kondenzovanosti vět (Sgall 2011, s. 139). Čeština má i rysy charakteristické pro jazyky aglutinační, izolační, introflektivní a polysyntetické.⁹

⁹ Více viz SKALIČKA, Vladimír, 2004. *Vladimír Skalička: souborné dílo*. II. díl (1951–1963). Editor František ČERMÁK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. s. 471–919.

Angličtina se převážně řadí mezi typ izolační (analytický). Tento typ se vyznačuje nízkým indexem syntézy (poměrem slov a morfémů). Vedle slov autosémantických existuje v angličtině velké množství slov synsémantických (pomocných), která vyjadřují gramatické kategorie. Z toho vyplývá velké množství předložek, spojek a pomocných sloves. Analytické jazyky nerozlišují mezi některými slovními druhy, formálně splývá např. nominativ s akuzativem. Petr Sgall uvádí jako příklad anglické *love*, které může ve větě fungovat jako substantivum, ale zároveň i jako sloveso. Angličtina má pevný slovosled a běžně využívá vedlejších vět, což způsobuje právě velké množství pomocných slov (Sgall 2011, s. 139–140).

Ve srovnání s češtinou využívá angličtina mnohem častěji analytické tvary. Typologické rozdíly mezi angličtinou a češtinou velmi ovlivňují některé změny při překladu z výchozího jazyka do jazyka cílového.

4.3 Vybrané překladatelské postupy

Existuje velké množství překladatelských metod, postupů a jejich pojmenování. Všechny ale směřují ke stejnému cíli – upravit text tak, aby v CJ¹⁰ dosáhl ekvivalence na úrovni textu výchozího. Tato ekvivalence má za úkol sdělit informaci takovým stylem, jaký je obvyklý pro recipienta v daném jazyce.

Překladatelské postupy nemají jednotnou terminologii, překladatelé používají různá pojmenování daných metod. Dřívější teoretikové zabývající se překladatelskou problematikou nazývali tyto procesy většinou obecně změnami nebo pouze postupy (např. Fjodorov, Levý, Catford). Dagmar Knittlová ve své publikaci *K teorii i praxi překladu* řadí mezi tradiční překladatelské postupy, pomocí nichž se řeší nedostatek přímého ekvivalentu v cílovém jazyce, transkripci, kalk, substituci, transpozici, modulaci, ekvivalenci a adaptaci (Knittlová 2000, s. 14).

Těchto sedm základních překladatelských postupů navrhli kanadští lingvisté Jean-Paul Vinaye a Jeane Darbelnet (Knittlová 2000, s. 14). Postupy byly využity při překladu výchozího jazyka. V následujícím textu jsou blíže představeny a doplněny o vybrané příklady. Ve větných a víceslovných příkladech jsou nahrazené výrazy zvýrazněny tučně.

¹⁰ Cílový jazyk.

4.3.1 Transkripce

Jedná se o přepis více či méně přizpůsobený úzu cílového jazyka. V této práci byly transkribovány názvy jazyků, jména osob, názvy děl a publikací a geografické názvy. Vedle transkripce je vhodné zmínit i transliteraci (přepis z jednoho písma do jiného), při níž mnohdy dochází ke zvukomalebnému zkreslení. Tohoto překladatelského postupu využil autor původního textu při přepisu příkladů z ruštiny. Pro ukázkou příkladu transliterace bylo nutné dohledat si správnou podobu ruského slovesa *morozit* v ruštině.

Př. transkripce:

Georgian – gruzínština

Cognitive Grammar textbook – Učebnice kognitivní lingvistiky

Cameroon – Kamerun

Zipfian effects – **Zipfovy** zákony

Turkish düş(-mek) – **turecké** düş(-mek)

Př. transliterace:

ruština	přepis do češtiny	český překlad
заморозить ¹¹	zamorozit	zmrazit

4.3.2 Kalk

Kalk (*through translation*) je doslovný překlad slov, pojmenování a frází do cílového jazyka při zachování struktury jazyka výchozího. Lingvistika patří mezi vědní obory s ustálenou terminologií, v případě této diplomové práce byl tedy tento postup využit např. při překladu odborných lingvistických termínů:

grammatical asymmetries – gramatické asymetrie

iconicity of quantity – ikonická kvantita

possessive constructions – posesivní konstrukce

possessor – posesor

morphological complexity – morfologická komplexita

¹¹ STEIGEROVÁ, Marie, 2005. *Česko-ruský, rusko-český kapesní slovník: [s gramatikou a přílohami]*. Ilustroval Pavel DVORSKÝ. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. s. 465.

4.3.3 Substituice

Substituice představuje překladatelský postup, kdy je jeden jazykový prostředek nahrazen prostředkem jiným, ekvivalentním (velmi častým příkladem substituice je nahrazení substantiva osobním zájmenem a naopak). Podle Františka Daneše se jedná o pojmenování téhož různým způsobem (Knittlová a kol. 2010, s. 19). Překladatel se při volbě ekvivalentu může rozhodnout mezi čistým synonymem nebo ekvivalentem s přidanou informací. Volba ekvivalentu je motivována kontextem. Substituice je velmi často doprovázena dalšími překladatelskými postupy. Příklady překladu, které lze obecně shrnout pod pojem substituice, viz níže:

AJ¹²: „This paper argues that three **widely** accepted motivating factors subsumed under the broad heading of iconicity, **namely** iconicity of quantity, iconicity of complexity and iconicity of cohesion, in fact **have no role** in explaining grammatical asymmetries and should be discarded.“

ČJ¹³: „Cílem této odborné studie je dokázat, že tři **široce** uznávané motivující faktory, které spadají pod obecný pojem ikonicitu, **konkrétně** ikonicitu kvantity, ikonicitu komplexnosti a ikonicitu koheze, ve skutečnosti **nejsou vhodným nástrojem** k vysvětlení gramatických asymetrií, a proto není příhodné je užívat.“

AJ: „Typical examples of such **markedness** matching are given in (9).“

ČJ: „Tuto **příznakovost** demonstrují níže uvedené příklady.“

AJ: „**More complex** meanings are expressed by more complex forms.“

ČJ: „**Složitější** významy jsou vyjádřeny složitějšími formami.“

AJ: „This frequency-based explanation is not only sufficient to **account** for the phenomena cited by Jakobson, but also necessary, because the principle of iconicity of quantity **makes** many wrong predictions.“

ČJ: „Toto vysvětlení založené na frekvenci neslouží pouze k opodstatnění Jacobsonem uvedených jevů, ale je důležité i proto, že princip založený na ikonicitě kvantity **s sebou nese** řadu nesprávných predikcí.“

¹² Anglický jazyk.

¹³ Český jazyk.

4.3.4 Transpozice

Dalším velmi častým překladatelským postupem je transpozice. Jedná se o nutné gramatické změny, ke kterým dochází v důsledku odlišného jazykového systému, např. přechylování ženských příjmení nebo změna singuláru a plurálu (změny gramatických kategorií). Transpozice je také kategorie slovtvorná, při níž dochází k transponování základového slova do jiného slovního druhu, přičemž zůstává zachován lexikální význam. Slovnědruhovými transpozicemi jsou např. substantivizace adjektiva, adverbializace substantiva, prepozicionalizace slovesa a jiné (AMČ 2 1986, s. 19).

Příklady užití:

AJ: „For example, it predicts that **plurals** should generally be longer than **duals**, that augmentatives should generally be longer than diminutives, that words for ‘ten’ should be longer than words for ‘seven’ [...].“

ČJ: „Například se předpokládá, že by **plurál** měl být obecně delší než **duál**, augmentativa delší než deminutiva a výraz označující ‚deset‘ delší než výraz označující ‚sedm‘ [...].“

AJ: „**Aissen** motivates these constraints by appealing to markedness matching and iconicity.“

ČJ: „**Aissenová** podněcuje tato omezení tím, že se odvolává na příznakovost a ikonicitu.“

AJ: „The notion of ‘iconicity’ has become very popular in the last 25 years among functional and cognitive **linguists**.“

ČJ: „Pojem ikoničnost se ve funkční a kognitivní **linvistice** rozšířil v posledních 25 letech.“

4.3.5 Modulace

Mezi lexikálně-sémantické transformace patří modulace. Jedná se o posun v sémantické oblasti (změna sémantického hlediska), kdy je slovo nebo slovní spojení výchozího jazyka zaměněno slovem cílového jazyka, jehož význam lze snadno vyvodit z kontextu.

AJ: „Here are some **quotations** from the literature that describe this principle and refer to it as ‘isomorphic’ or ‘iconic’.“

ČJ: „Následující **ukázky** z odborné literatury označují tento princip za „izomorfní“ nebo „ikonický“.

AJ: „The more complex the semantic representation of a sign is, the more complex is its phonological **representation**.“

ČJ: „Čím je složitější sémantické znázornění znaku, tím je složitější i jeho fonologická **stránka**.“

AJ: „This means that in principle **confirming data** could come from any language, and ideally the data should come from a large representative sample of languages.“

ČJ: „**Jazykové doklady**, které to potvrzují, proto mohou pocházet v podstatě z jakéhokoli jazyka [...].“

4.3.6 Adaptace

Dagmar Knittlová definuje adaptaci jako „substituci situace popsané v originále, jinou, adekvátní situací“ (Knittlová a kol. 2010, s. 14). Jak je uvedeno výše, cílem překladatele je vytvořit funkčně ekvivalentní překlad a k tomu se také váže adaptace textu na recipienta cílového jazyka. Příklady v Haspelmathově studii byly v překladu jednak přeloženy do češtiny a jednak zůstaly zachovány v původní podobě. Jako příklad adaptace je tedy možné uvést doplnění českého překladu u anglických příkladů.

Příklady Martina Haspelmatha doplněné o český překlad:

Př. doplňkových větných konstrukcí:

AJ: „John made Mary quit her job.“

ČJ: „John přiměl Mary opustit práci.“

AJ: „John caused Mary to quit her job.“

ČJ: „John zavinil, že Mary opustila práci.“

Př. ikonicky kvantitativní:

AJ: long(-us) ‘**long**’, long-ior ‘**longer**’, long-issim(-us) ‘**longest**’

ČJ: long(-us) ‘**dlouhý**’, long-ior ‘**delší**’, long-issim(-us) ‘**nejdelší**’

gruzínština: gveli da k’ac’i

Př. souřadných větných členů

snake (had) and (a) **man** (muž)

had a muž

4.3.7 Ekvivalence

Při překladu odborného textu je soustředěna pozornost především na přesné pochopení textu po jeho obsahové stránce a jeho adekvátní vyjádření. Informace obsažená v originálu musí být stejně srozumitelná pro čtenáře překladu, jako pro čtenáře originálu (funkční ekvivalence). Podle Milana Hrdličky by měl překlad představovat optimální variantu předlohy (Hrdlička 1998, s. 44–45).

Ekvivalence je klíčovým problémem translologie, existuje mnoho teorií ekvivalence a mnoho pokusů o její klasifikaci. Z hlediska teoretiků překladu může být chápána a vykládána různě a v komplexním pojetí se týká celého překladového textu (obsahu i formy). Překlad lexikální roviny vychází zejména z teorie Dagmar Knittlové a kol., podle níž může být ekvivalence dále rozdělena na ekvivalenci lexikální a gramatickou.

Lexikální ekvivalenci se rozumějí „české překladové protějšky anglických kontextově zapojených lexikálních výpovědních jednotek“ (Knittlová a kol. 2010, s. 33). Tyto překladové protějšky lze rozdělit na tři stupně lexikální ekvivalence, a to protějšky úplné (absolutní), částečné a nulové.

4.3.7.1 Úplná ekvivalence

Úplný protějšek se v cílovém jazyce zcela shoduje se sémantickým obsahem termínu v jazyce výchozím. Mezi úplné protějšky patří pojmenování s jednoznačným denotačním významem, které označuje stejnou nebo odpovídající část mimojazykové skutečnosti. V lingvistice a exaktních vědách obecně se úplná ekvivalence, zejména při překladu substantiv, využívá poměrně často. V případě této práce je možné sledovat úplnou ekvivalenci i v oblasti slovesné, např. překlad kauzativa *make fall*.

Příklady užití úplné ekvivalence:

AJ: Turkish düş(-mek) ‘**fall**’, causative düş-ür(-mek) ‘**make fall**, drop’

ČJ: turecké düş(-mek) „**padat**“ – kauzativ düş-ür(-mek) „**shodit**“

AJ: „The more predictable a **sign** is, the shorter it is.“

ČJ: „Čím je **znak** předvídatelnější, tím je kratší.“

AJ: „[...] and ideally the data should come from a large representative sample of **languages**.“

ČJ: „V ideálním případě by měly být součástí reprezentativního vzorku **jazyků**.“

V případě úplných protějšků lze v užším slova smyslu také hovořit o substituci tzv. čistým synonymem.

Př. substituce „čistým“ synonymem:

AJ: „For example, it predicts that plurals should generally be longer than duals, that augmentatives should generally be longer than diminutives, that words for ‘**ten**’ should be longer than words for ‘**seven**’.“

ČJ: „Například se předpokládá, že by plurál měl být obecně delší než duál, augmentativa delší než deminutiva a výraz označující ‚**deset**‘ delší než výraz označující ‚**sedm**‘.“

4.3.7.2 Částečná ekvivalence

Vzhledem ke skutečnosti, že angličtina a čeština jsou dva typologicky rozdílné jazyky, převládají při překladu lexikálních jednotek protějšky částečné. Částečné protějšky se od originálu mohou lišit složkou formální, významovou nebo pragmatickou. Zpravidla se jedná o kombinaci těchto rozdílů (Knittlová a kol. 2010, s. 41–42). Příkladem může být samotný překlad názvu studie Martina Haspelmatha:

AJ: Frequency vs. iconicity in **explaining** grammatical asymmetries

ČJ: Frekvence vs. ikonicitu při **interpretaci** gramatických asymetrií

V názvu studie byl pojem *explaining* nahrazen pojmem *interpretace*, v překladu se ale vedle toho objevují i další české varianty tohoto lexému, jako např. *explanace*¹⁴ nebo vysvětlení.

4.3.8 Víceslovnost – jednoslovnost

Pro mezijazykovou korespondenci mezi angličtinou a češtinou je také příznačná výrazová asymetrie. Analytická, víceslovná pojmenování ve VJ¹⁵ jsou v mnoha případech nahrazena kondenzovanými jednoslovnými protějšky CJ. Víceslovná pojmenování jsou zpravidla explicitnější než jednoslovná, protože je u nich hlavní

¹⁴ S pojmem *explanace* pracuje např. Jan Křivan, který se osobností a dílem Martina Haspelmatha do hloubky zabývá. Pro překlad této studie byl v oblasti terminologie překlad Jana Křivana mnohdy inspirací. Dostupné z: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/krivan/veda/Krivan_2010_SALi_Martin-Haspelmath.pdf.

¹⁵ Výchozí jazyk.

i modifikující člen vyjádřen samostatným slovem. Analytický tvar se skládá z členu řídicího (sémanticky chudý) a členu doplňujícího, který nese informaci a zároveň je sémantickým těžištěm denotačním i konotačním (Knittlová a kol. 2010, s. 36–38). Analytická pojmenování byla českými jednoslovnými protějšky nahrazena zejména při překladu adjektiv:

AJ: „**More complex** meanings are expressed by **more complex** forms.“

ČJ: „**Složitější** významy jsou vyjádřeny **složitějšími** formami.“

AJ: „But much **better known** is Givón’s work on iconic form-function correspondences in complement clauses, which posits a scale of ‘event integration’ (called ‘binding hierarchy’ in earlier versions) that corresponds to a scale of formal integration.“

ČJ: „Mnohem **známější** je ale Givónova práce o ikonických shodách formy a funkce v doplňkových větách, které stanovují míru událostní integrace (dříve: ‚závazná hierarchie‘), shodnou s mírou integrace formální.“

AJ: „My claim here is that Haiman’s cohesion scale in (17) **does not reflect** one single underlying cause.“

ČJ: „Podle mého názoru **neodráží** Haimanova míra koheze, uvedená v příkladě (17) ani jednu zásadní příčinu.“

AJ: „Meanings that belong together **more closely** semantically are expressed by **more cohesive** forms.“

ČJ: „Významy, které jsou si **blíže** sémanticky, jsou vyjádřeny **koheznějšími** formami.“

4.3.9 Explicitnost

Explicitností, resp. explicitním vyjádřením je míněno výslovné vyjádření významů (Hausenblas 1972, s. 98–105). Lexikální jednotky, které potřebovaly nějaké bližší upřesnění nebo vysvětlení (např. u vágních, nedostačujících označení), byly při překladu nahrazeny explicitnějšími výrazy. Explicitní vyjádření může také vyřešit neexistenci přímého protějšku v cílovém jazyce.

Opakem explicitnosti je implicitnost jazykového vyjádření, kdy jsou některé podstatné prvky vynechány nebo nevyjadřují význam přímo a zřetelně (Knittlová a kol. 2010, s. 45).

Př. explicitnosti:

AJ: „**Causatives** are more complex semantically than the corresponding non-causatives, so they are coded by more complex forms.“

ČJ: „**Kauzativní tvary sloves** jsou ze sémantického hlediska složitější než tvary nekauzativní, a mají tedy i složitější formu.“

AJ: „What I observed while reading the **literature** on iconicity is that a number of authors seem to use the term ‘iconicity’ as a kind of antonym of ‘arbitrariness’ [...].“

ČJ: „Při četbě **odborné literatury** zabývající se ikonicitou jsem dospěl k závěru, že mnoho autorů zřejmě užívá pojem „ikonicitu“ jako antonymum k arbitrárnosti.“

AJ: „None of these predictions are generally correct (except perhaps for the last prediction, but note that *mouse* is about twice as frequent as *elephant* in English).“

ČJ: „Žádnou z těchto predikcí nelze považovat za obecně správnou (možná pouze s výjimkou té poslední, ale užití slova ‚myš‘ je v angličtině dvakrát frekventovanější než **užití slova slon**).“

AJ: „[I]t is worth noting an iconicity between *of*'s phonological value and the meaning ascribed to it.“

ČJ: „Za zmínku stojí ikoničnost mezi fonologickou hodnotou a významem **předložky of**, který jí je připisován.“

AJ: „In this **paper**, I will examine just the three sub – types of (diagrammatic)iconicity in (1)-(3), which have played an important role in discussions of grammatical asymmetries.“

ČJ: „V této **studii** se budu zabývat třemi druhy diagramatické ikonicity, které hrají důležitou roli v diskusích o gramatických asymetriích.“

U posledního příkladu je mezi původním zněním a překladem patrný významově denotační rozdíl. Český ekvivalent obsahuje z hlediska sémantiky významovou složku navíc a specifikuje termín jazyka výchozího (substituce hyponymem).

Explicitací dochází při překladu pochopitelně k rozšíření textu (amplifikaci). Vzhledem k tomu, že se překlad snaží v co největší míře respektovat originál, došlo na druhé straně k vynechání informací, které nebylo nutné překládat do CJ. U lexikálních jednotek, které nejsou důležité pro pochopení kontextu, došlo

k zestručnění nebo úplnému vynechání (Knittlová a kol. 2010, s. 44–45). Příkladem může být vypuštění osobních zájmen (v češtině je informace o osobě vyjádřena koncovkou slovesa), předložek nebo části textu:

AJ: „**I do not pursue** in this paper.“

ČJ: „Tímto problémem se ale v textu **nezabývám**.“

AJ: „Alienable nouns tend to have overt coding in the possessed construction, whereas inalienable nouns **tend to have overt coding** in the unpossessed construction.“

ČJ: „Zcizitelná substantiva mají tendenci mít v posesivních konstrukcích otevřené kódování, nezcizitelná substantiva naopak v neposesivních.“

4.4 Sémantické rozdíly

Obecně lze konstatovat, že významové okruhy dvou porovnávaných termínů VJ a CJ nemusejí automaticky zcela splývat. Často jsou při překladu na místo českých ekvivalentů raději využívány anglicismy, aby nedošlo k posunutí významu a aby byl výsledný text co nejpřesnější kopií originálu (Dokulil 2013, s. 85–89).

Významové denotační rozdíly vyplývají z různého pojmenovávacího přístupu v angličtině a češtině. Označovaná skutečnost, která je v překladu i ve výchozím textu shodná (nebo alespoň plní stejnou funkci v textu), nemusí být nutně vyjádřena zcela shodnými lexikálními jednotkami.

K mírnému posunu významu dochází např. při specifikaci (přidání významové složky), která je prezentována na příkladu *paper – studie* uvedeném výše. Opakem specifikace je generalizace, kdy je výraz VJ nahrazen výrazem obecnějším. Potlačení významu neboli zobecnění není při překladu z angličtiny do češtiny příliš časté (Knittlová a kol. 2010, s. 48). Příklad, ve kterém došlo k substituci výrazu hyperonymem:

AJ: „In many languages, **the positive, comparative and superlative degrees of adjectives** show a gradual increase in the number of phonemes [...].“

ČJ: „V mnoha jazycích se při **stupňování přídavných jmen** postupně zvyšuje i počet fonémů.“

Př. generalizace

AJ: „The notion of ‘iconicity’ has become very popular in the last 25 years among functional and cognitive **linguists**.“

ČJ: „Pojem ikoničnost se ve funkční a kognitivní **lingvistice** rozšířil v posledních 25 letech.“

Ke generalizaci může dojít i v situacích, kdy pro daný výraz VJ neexistuje v CJ žádný protějšek.

Vedle rozdílů významově denotačních existují i rozdíly významově konotační. Pod ty spadají zejména rozdíly stylistické, expresivita a subjektivní hodnocení. Rozdíly mezi konotačními významovými složkami jsou běžné hlavně pro překlad krásné literatury a beletrie. V odborném textu převažují konotačně neutrální lexémy (Knittlová a kol. 2010, s. 62).

Příklady explicitnosti, vynechání informace i substituce úzce souvisejí s rozdíly zkušenostně pragmatickými. Různými typy překladatelských postupů se překladatel snaží cílovému čtenáři text co nejvíce přiblížit a zpřístupnit. Pro mluvčí VJ a CJ platí různé jazykové i mimojazykové skutečnosti. Nejčastějším řešením tohoto problému je analogické vyrovnání neboli substituce analogií (Knittlová a kol. 2010, s. 92). Příkladem je stylizace názvu literárního díla:

AJ: „For example, in the German version of **The wolf and the seven little kids** (one of Grimm’s fairy tales), there are 47 *und*-coordinations, and 41 of them show subject identity, while only 6 have different subjects.“

ČJ: „V německé verzi pohádky **Vlk a sedm malých kůzlátek** (autoři bratři Grimmové) je 47 koordinačních spojení se spojkou *a*, 41 z nich má stejný subjekt a šest subjekt rozdílný.“

4.4.1 Změny syntaktických struktur a systémové rozdíly

K největším změnám došlo při překladu v rovině syntaktické. Kvůli typologickým rozdílům obou jazyků bylo nutné provést změny jazykových struktur. Překladatel musí nejprve původní sdělení rozkódovat a až poté jej převést do svého jazyka. Během této transformace dochází ke změnám, které vyžaduje správné stylistické znění textu (Levý 2012, s. 42).

Přestože se jedná o odborný text, který se zpravidla vyznačuje strohostí a nepřilíh velkou květnatostí, jeho překlad vyžaduje stylistické přizpůsobení textu cílovému

jazyku. Překladatel musí věnovat pozornost i tomu, jak autor originálu pracuje s textem a jeho formulacemi a jakému čtenáři je text určen. Syntaktické rozdíly jsou buďto nutné kvůli odlišným syntaktickým strukturám a úzu srovnávaných jazyků, nebo k nim překladatel přistoupí z důvodů stylistických (Hrdlička 2001, s. 10).

Překlad je veden zejména složkou obsahovou, musí ve výsledku plnit stejnou funkci jako originál. Důležitá je ale i stylizace textu, která opět závisí na možnostech jazykového systému VJ. Aby byl text správně interpretován po stránce obsahové i stylistické, měl by překladatel syntaktický model VJ umět adekvátně převést do překladu.

Jiří Levý (1996, s. 190–193) v *České teorii překladu* píše, že překladatel má podle potřeby autorovo dílo zkrátit, prodloužit doplnit, překomponovat nebo přetransformovat tak, aby bylo stravitelné pro čtenáře cílového jazyka. Zákony cílového jazyka přitom stojí nad zákony jazyka výchozího. Překlad usiluje zejména o jasnost a přirozenost řeči, výchozí text byl tedy přetransformován vlastní slovní stavbou a uzpůsoben češtině.

Pro angličtinu jsou typické nominální tendence, tj. tendence k jmennému vyjádření dějů. To znamená, že se na výstavbě predikátu ve větě podílí buďto substantivum, nebo adjektivum. Verbonominální přísudek se skládá ze dvou složek – sponové (verbum), která je nositelem slovesných kategorií, a významové (substantivum nebo adjektivum), vyjádřené nominálně (Dušková a kol. 2006, s. 408).

V češtině je naopak základním nositelem významu ve větě sloveso. Gramatické i sémantické informace jsou tak vyjádřeny verbálně, pomocí plnovýznamového slovesa. Výše zmíněné rozdíly lze uvést na následujících příkladech:

AJ: „**There is no** ‘principle that morphological complexity mirrors cognitive complexity’.“

ČJ: „**Neexistuje** žádné pravidlo, podle kterého by morfologická komplexita odrážela komplexitu kognitivní.“

AJ: „But the cognitive claim is that the degree of iconicity in language is much higher than has traditionally **been thought to be the case**.“

ČJ: „Ale z kognitivního hlediska je stupeň iconicity v jazyce mnohem vyšší, než se tradičně **předpokládá**.“

V prvním případě je konstitutivní větný člen *there* v postavení podmětu. Podmětové *there* je sémanticky prázdné. Z hlediska aktuálního členění větného

umožňuje *there* v této větě postverbální postavení podmětu a indikuje jeho příslušnost k rematické části věty (Dušková a kol. 2006, s. 392–393).

4.4.2 Gerundia, infinitivy, participia

Pro anglický odborný text jsou typické předložkové vazby, nominální řetězce a neurčité slovesné tvary, jako jsou infinitivy gerundia nebo participia.

Tvar infinitivu může mít podobu holého slovesného základu nebo se pojí s částicí *to* (*know – to know*). Jako samostatný větný člen funguje pouze forma s *to*, samostatný infinitiv je buď součástí složených slovesných tvarů, nebo se vyskuteje po některých modálních slovesech. Ve většině případů stojí částice *to* bezprostředně před infinitivem, výjimku představuje rozdělení infinitivu (*split infinitive*) adverbialním výrazem. Jedná se o případ, kdy adverbium stojí mezi *to* a první složkou infinitivního tvaru. Ve výchozím textu je několik případů konstrukce s *to* před přičestím, např. *to be merely strong*. Tady se ale nejedná o rozdělený infinitiv, neboť adverbium nestojí bezprostředně před první složkou infinitivního tvaru (Dušková a kol. 2006, s. 266).

Gerundium se v angličtině tvoří pomocí sufixu *-ing* a má stejný tvar jako přičestí přítomné. Český systém jmenných tvarů gerundium nemá. Z hlediska formy je mu v češtině nejbližší podstatné jméno slovesné, ale může být také nahrazeno infinitivem nebo vedlejší větou. Gerundium může mít ve větě funkci podmětu, předmětu, jmenné části přísudku nebo adverbialního určení. S ohledem na jeho syntaktické funkce se řadí k substantivům (zatímco participium spadá pod adjektiva).

Př. tvaru gerundia činného:

„[...] in the sense of being less frequent [...].“

Vedle rodu činného vyjadřuje gerundium i rod trpný a rozlišuje tvary přítomné a minulé. Gerundium nese také prvky slovesné, např. rozlišuje čas a rod (Dušková a kol. 2006, s. 569).

Mezi neurčité slovesné tvary se řadí také participium (přičestí). Vedle přičestí přítomného (zmíněného výše) existuje ještě dalších pět tvarů: minulé, tvořené sufixem *-ed*, participium perfekta, které má tvar prostý a průběhový, přítomné participium trpné a minulé participium trpné. V češtině odpovídá anglickému participiu přídavné jméno slovesné nebo přechodník (Dušková a kol. 2006, s. 580).

4.4.3 Předložkové konstrukce a nominální řetězce

Rozdíly vznikly také při překladu anglických nominálních konstrukcí. Předložkovým konstrukcím odpovídají v češtině adjektivní přívlastky a nominální řetězce byly nahrazeny vedlejšími větami, verbálními substantivy nebo adjektivy.

Př. překladu nominální a předložkové konstrukce:

AJ: „Both have been applied to a wide **range of grammatical phenomena** by many different authors.“

ČJ: „Mnoho autorů využilo tyto pojmy k vysvětlení **různých gramatických jevů**.“

AJ: „Greater quantities in meaning are expressed **by greater quantities** of form.“

ČJ: „Větší množství významu je vyjádřeno **větším množstvím** formy.“

AJ: frequency-based explanation

ČJ: vysvětlení, které je založené na frekvenci

AJ: „In many languages, **the positive, comparative and superlative degrees of adjectives** show a gradual increase in the number of phonemes [...].“

ČJ: „V mnoha jazycích se při **stupňování** přídavných jmen postupně zvyšuje i počet fonémů.“

4.4.4 Polovětné konstrukce

Polovětné konstrukce, které jsou ekvivalentní větám závislým, jsou zpravidla tvořeny gerundiem. Anglickému gerundiu se nejvíce blíží české podstatné jméno slovesné, ale tyto polovětné gerundiální vazby nejsou v češtině možné. Většinou jsou opět nahrazeny vedlejšími větami (vedlejší věta je alternativním řešením pro polovětnou konstrukci i v angličtině) (Dušková a kol. 2006, s. 569), což je patrné z následujících příkladů:

AJ: „Causative constructions **showing a greater degree of cohesion** tend to express direct causation [...].“

ČJ: „Kauzativní konstrukce, **které mají vyšší stupeň koheze**, vyjadřují příčinu přímo [...].“

AJ: „Haiman (1985:124-130) also discusses complement-clause constructions in terms of iconicity of cohesion **mirroring conceptual closeness**.“

ČJ: „Haiman (1985, s. 124–130) se doplňkovými větnými konstrukcemi zabývá také z hlediska ikonivity koheze, **která odráží konceptuální blízkost.**“

AJ: „A closer look shows that the well-known Zipfian effects of frequency of use **(leading to shortness and fusion)** [...]“

ČJ: „Při bližším zkoumání se ukazuje, že za projevy ikonivity jakožto příčiny gramatických asymetrií by mohly být zodpovědné spíše frekvenční projevy Zipfova zákona, **které zapřičiňují jejich zkracování a spojování.**“

AJ: (in the sense of **being less frequent**)

ČJ: (tzn. **že jsou méně frekventované**)

AJ: „John caused Mary **to quit her job.**“

ČJ: „John zavínil, **že Mary opustila práci.**“

4.5 Slovosled

Nejprve je třeba zdůraznit, že tzv. volný slovosled v češtině není libovolný. Ačkoli není vázán rozložením větných členů, odpovídá aktuálnímu členění věty. Postavení aktuálního větného členění v jazykovém systému hraje při překladu důležitou roli. Funkční větnou perspektivou (AČV)¹⁶ je myšlena stupnice výpovědní dynamičnosti, tj. rozdělení věty na část novou a část známou (Daneš 1987, s. 556).

„Česká věta zpravidla začíná vlastním tématem (kontrastivním nebo jiným), za ním jsou další části tématu (časové a místní kulisy aj.), pak následují části rématu (ohniska) – nejdříve sloveso, pak další části, a nakonec vlastní ohnisko (nositel intonačního centra, nejdynamičtější člen věty“ (Sgall 2011, s. 307).

Rozdělení slovosledu na téma a réma potom závisí na kontextovém zapojení slovních tvarů ve větě. Pro téma (východisko) výpovědi jsou typické informace kontextově zapojené, dané, známé (např. z předchozího textu). Réma (jádro, ohnisko) výpovědi vyjadřuje novou skutečnost, kontextově nezapojenou. Sloveso představuje složku přechodovou (tranzit), která může být kontextově zapojená i nezapojená. Díky volnějšímu slovosledu odpovídá stavba české věty rozložení výpovědní dynamičnosti. Zatímco v angličtině stojí rematický podmět zpravidla na začátku věty, český překlad

¹⁶ Aktuální členění větné.

umožňuje zachovat slovosled v souladu s VD¹⁷ (např. umístění podmětu na konec věty). V českém překladu také může anglickému podmětu odpovídat jiný větný člen. Podobnou funkci jako aktuální větné členění v češtině mohou v angličtině zastávat členy. Určitý člen obvykle odpovídá situaci známé, zatímco člen neurčitý informaci nové. Členy ale neodpovídají aktuálnímu členění přímo a v mnoha případech plní ve větě docela odlišnou funkci, např. *the Sun* vyjadřuje obsahově danou jedinečnost (Sgall 2011, s. 102–115).

Anglický slovosled patří do roviny gramatické – syntaktické funkce jsou signalizovány postavením slova ve větě. Vzhledem k chudé flexi je pevný slovosled v angličtině primárním rozlišovacím prostředkem syntaktických vztahů. Stavba jednoduché věty má následující pořadí: subjekt – predikát – objekt (SVO)¹⁸. Tento pořádek není kvůli vysoké tvarové homonymii možné měnit. Z hlediska sémantického by záměna slovního pořádku mohla vést ke změně významu. Vztah slovosledu k aktuálnímu členění větnému se v angličtině uplatňuje v menší míře než v češtině. Větné uspořádání je ale také vedeno výpovědní dynamičností. Informace s nižším prvkem VD předchází prvkům s vyšším stupněm VD (téma – réma), komunikativně nejzávažnější jsou slovesná doplnění, jako předmět nebo příslovečné určení. Slovosledné rozdíly mezi angličtinou a češtinou z hlediska AČV jsou opět způsobeny typologickou rozdílností obou jazyků (Dušková 2006, s. 527–541).

V neutrálním sdělení stojí téma na začátku a réma na konci věty. Toto pořadí slov je bezpříznakové a bývá označováno jako objektivní. Pro český „volnější“ slovosled také obecně platí vzorec SVO (na pravé straně věty se nachází větší množství informací).

„Téma je nejčastěji realizováno prvky danými, známými a réma prvky novými, neznámými, avšak rématem může být i známý prvek, a naopak tématem prvek nový“ (Doušková a kol. 2006, s. 528).

Pokud je v kontextově nezávislé větě obsazena pouze pozice předmětu nebo příslovečného určení, platí pro oba jazyky vzorec téma – přechod – réma. K rozdílům dochází, obsahuje-li věta i další prvky. Pokud je např. vlastní réma v pozici

¹⁷ Výpovědní dynamičnost.

¹⁸ Subjekt – verbum – objekt

předmětu, v angličtině není možné toto AČV vyjádřit slovosledem. Zatímco v češtině je tedy rematicnost podmětu opět vyjádřena pořadím slov, v angličtině ji naznačuje sémantická struktura věty. Ta je jako prostředek AČV v angličtině možná pouze v kontextově nezávislých větách. V kontextově závislých větách mohou být rematické části kontextově tematizovány a větné členy tematické naopak rematizovány. Čeština nedělá rozdíl mezi kontextově závislými a nezávislými větami, tematické prvky stojí na začátku a rematické prvky na konci věty. Obsahuje-li věta kontextově závislé části, jsou v ní využity anaforické prostředky (např. osobní nebo ukazovací zájmena) a lexikální jednotky (např. *other* „další“, *similar* „podobný“), které odkazují k předchozímu textu (Dušková a kol. 2006, s. 526–541). Angličtina může – díky gramatickému principu – využít i vzorec réma – přechod – téma.

Při překladu je tedy důležité dát si pozor i na rozlišení tématu a rématu. Aby překladatel mohl najít pro větný člen v cílovém jazyce příslušné místo, musí být nejprve schopen určit, jakou funkci plní v jazyce výchozím. Z tohoto důvodu došlo v několika případech k záměně tématu a rématu nebo přeskládání textu tak, aby výsledný text odpovídal úzu cílového jazyka a aby nedošlo ke změně významu (Knittlová a kol. 2010, s. 33).

Příklady překladu:

AJ: „This principle was already formulated by Jakobson (1963[1966:270]), and repeated many times in the later literature [...].“ (SVO)

ČJ: „S tímto principem přišel Roman Jacobson (1963[1966, s. 270]) a později se pak objevil v několika dalších odborných pracích [...].“ (OVS)¹⁹

AJ: „The ‘norm’ is of course the same as the more frequent situation, so what is fundamentally at issue is frequency.“ (SVO)

ČJ: „‘Normou’ je samozřejmě myšlena často opakovaná situace, zásadní otázkou je tedy frekvence.“ (OVS)

AJ: „Of all the English prepositions, *of* is phonologically the weakest by any reasonable criterion [...].“

ČJ: „Předložka *of* je ze všech anglických předložek, podle jakéhokoliv rozumného kritéria, fonologicky nejslabší [...].“

¹⁹ Objekt – verbum – subjekt.

AJ: „That there are universal formal asymmetries in these (and many other) categories has been known since Greenberg (1966), and Jakobson (1963[1966]) and (1965[1971]) explicitly refers to Greenberg’s cross-linguistic work.“

ČJ: „V těchto (a mnoha dalších) kategoriích se nachází univerzální formální asymetrie, které jsou známé díky Greenbergovi (1966) a Jakobsonovi (1963[1966]), (1965[1971]). Přímou tak odkazují ke Greenbergově lingvistické, ale i jiné práci.“

4.6 Prezentace autora

Způsob prezentace autora byl v překladu zachován stejný jako v jazyce původním. Martin Haspelmath užívá v textu formu první osoby singuláru (*ich*-formu). Tento způsob sebeprezentace autora je charakteristický zejména pro anglické odborné texty. Pro český odborný styl není užití první osoby jednotného čísla běžné, ale v rámci zachování autorova osobního způsobu vyjadřování a celkové „neautoritativní“ povahy studie byl tento způsob ponechán. Odborné texty v češtině mají obvykle charakter neosobní, vyjádřený prostřednictvím inkuzivního plurálu nebo pasivních konstrukcí (Čmejková 1999, s. 44–48).

Vedle *ich*-formy autor textu využívá i autorského plurálu, který zahrnuje autora i pomyslného čtenáře. I tato pozice autora byla při překladu zachována. Překlad prezentace autora je uveden na příkladech:

AJ: „**I** want to emphasize that I make no claims about other types of iconicity.“

ČJ: „**Chtěl bych** zároveň zdůraznit, že o jiných druzích ikonicity se nebudu vyjadřovat [...].“

AJ: „**I am not** looking at the absolute frequencies of individual lexemes with a particular category.“

ČJ: „**Nezkoumám** absolutní frekvence jednotlivých lexémů konkrétní kategorie.“

AJ: „What **we** can conclude from this is that the above claims are wrong, i. e. that iconic structures are apparently not necessarily preferred in processing.“

ČJ: „Můžeme tedy tvrdit, že výše uvedená tvrzení jsou nesprávná, a že bychom neměli preferovat vysvětlení na základě ikonicity.“

AJ: „Since frequency implies predictability, **we** also get the following prediction for efficient sign systems.“

ČJ: „Vzhledem k tomu, že frekvence obvykle souvisí s předvídatelností, **máme** také predikci pro efektivní znakový systém.“

4.7 Grafická a obsahová stránka textu

Překlad se po grafické i obsahové stránce snažil co nejméně zasahovat do původního textu. Cílem práce bylo podat co nejpřesnější kopii originálu. Překlad představuje samostatnou část nezávislou na kontextu teoretické části práce. Číslování kapitol i příkladů zůstalo zachováno, ale došlo k posunutí číslování poznámek pod čarou.

Autorovy poznámky pod čarou byly v překladu ponechány, aby nedošlo k ochuzení textu o bibliografické poznámky, odkazy na další odbornou literaturu nebo Haspelmathovo vlastní doplnění a vysvětlivky. Poznámky převážně obsahují rozvedení autorových vlastních myšlenek nebo upřesnění nějakého údaje. Autor umisťuje poznámky na stejnou stránku jako text, k němuž se vztahují, jedná se tedy o tzv. poznámky patové (poznámky pod čarou). Tento poznámkový aparát byl v několika případech narušen poznámkami překladatele, ty jsou ale od autorových jasně odděleny označením – *[Poznámka N. F.]. Pro odlišení autorské poznámky od poznámky překladatele byla použita hvězdička. Tento způsob kombinování byl využit zejména proto, že se jedná pouze o několik vlastních poznámek překladatele, a nedochází tedy ani k zahlcení textu, ani k jeho nepřehlednosti (Světlá 1999, s. 224–225).

Vedle poznámek pod čarou autor také hojně využívá bibliografické odkazy, které jsou součástí textu. Tyto odkazy mohou být do textu zapojeny různě, často jako součást věty. Martin Haspelmath využil zejména tyto způsoby:

„These principles have been well known at least since **Horn’s (1921)** and **Zipf’s (1935)** work, but somehow under the influence of the structuralist movements many linguists lost sight of them for a few decades.“

„The English preposition *of* is not only the most ‘semantically tenuous’ (**Langacker 2000:77**), but also the most frequent of all the English prepositions.“

Podobně byly odkazy na odbornou literaturu zachovány i v překladu. Příklady, ve kterých je jméno autora zapojeno do věty, mají stejnou formu i v jazyce cílovém, pouze rok vydání a případně strana jsou uvedeny v závorce. V případě druhém je odkaz

na autora a dílo vyčleněn jako vsuvka – příjmení autora, rok vydání a stránkový údaj, uvedený v kulatých závorkách. Tento způsob odkazování byl přizpůsoben platné normě českého jazyka, dvojtečka byla nahrazena čárkou a stránkový údaj označen zkratkou *s.*, jako v následujícím příkladě: (*Langacker 2000, s. 77*). Odkazuje-li Haspelmath k více autorům, je mezi nimi v překladu středník. Jednalo-li se o jiné vydání, než je první, autor do hranatých závorek začlenil i rok vydání, se kterým pracoval: *Jakobson (1965[1971:352])*. Tento bibliografický údaj byl opět přizpůsoben úzu cílového jazyka, např. *Jakobson (1965, [1971], s. 352)* (Světlá 1999, s. 226–234).

Do textu jsou zařazeny i tzv. odkazy vnitřní, které odkazují na jinou kapitolu, odstavec nebo stránku téže studie. Vyjadřují souvislosti mezi různými částmi textu. Obvykle se odkazuje k informacím uvedeným v textu předchozím, ale je možné uplatnit i odkaz k textu následujícímu (Světlá 1999, s. 226–234). Martin Haspelmath často poukazuje k jednotlivým příkladům a odstavcům. Ve většině případů využívá k vyznačování těchto částí textu číselné údaje. K příkladům odkazuje pomocí čísla uvedeného v kulaté závorce, např.: *Some examples are given in (29)*. Tento způsob byl v překladu buďto zachován, nebo byl navíc doplněn o slovo *příklad* nebo *tabulka*. Odstavec označuje autor značkou pro paragraf – § – (*in § 4.2*), což bylo do češtiny přeloženo formou (*viz odst. 4.2*). Vedle číselného odkazování je ve výchozím textu využito i abecedního označování příkladů, např.: (*ii juxtaposition vs. bound expression (X Y vs. X-Y)*). Toto označování bylo kvůli lepší orientaci v textu opět zachováno.

Text je doplněn řadou citací, které plní funkci citátu, ale zároveň odkazují k jinému textu. Haspelmath uvádí jednak citace podporující jeho vlastní tvrzení, a jednak ty, které jsou naopak předmětem jeho kritiky. Citace v textu mají stejnou podobu v originále i v překladu. Při překladu byla zachována přímá řeč s uvozovací větou doplněnou o bibliografický odkaz. K jediné změně došlo při úpravě odkazu na odbornou literaturu, který byl přizpůsoben normě českého jazyka (viz výše). Citované pasáže jsou od textu odlišeny grafickou podobou. Přímá řeč je vyznačena uvozovkami, celý odstavec s citací je odsazen a uveden petitem s jednoduchým řádkováním (menším písmem s užším řádkováním). Výchozí text obsahuje i několik německých citovaných výroků. Tyto citace jsou odlišeny pomocí stejných grafických prostředků, ale vedle překladu jsou zachovány i v jazyce originálním, např.:

Lehmann (1974:111): “Je komplexer die semantische Repräsentation eines Zeichens, desto komplexer seine phonologische Repräsentation.”

Lehmann (1974, s. 111): „Čím je složitější sémantické znázornění znaku, tím je složitější i jeho fonologická stránka.“

Při překladu došlo také ke změně formátu anglických uvozovek (“, “”) na uvozovky české (, , , “). S odkazy v textu úzce souvisí i ilustrace. Výchozí text je vedle příkladů ilustrován také pomocí tabulek, grafů a schémat, které byly ponechány i v překladu. Tyto ilustrace jsou umístěny průběžně v textu a jsou provázány s odkazy. Pro lepší přehlednost použil Martin Haspelmath pro každý typ ilustrace jiný způsob odkazování (číselné, písmenné, bodové a kombinované) (Světlá 1999, s. 233).

Překlad bývá zpravidla delší než text originálu. V případě této studie je to dáno zejména tím, že příklady byly jednak přeloženy do češtiny a jednak zůstaly zachovány v původní podobě. Některé příklady tento postup vyžadovaly z toho důvodu, že český ekvivalent významově nebo formálně neodpovídal anglickému protějšku. Lze to ilustrovat na příkladu ikonicky kvantitativní, pro kterou platí, že se v mnoha jazycích při stupňování přídavných jmen postupně zvyšuje i počet fonémů. Zatímco anglické *high – higher – highest* tomuto tvrzení odpovídá, pro české „vysoký – vyšší – nejvyšší“ to neplatí. V podobných případech představuje český ekvivalent pouze doslovný překlad. Příklady jsou zapsány formou: *originál*, „český překlad“ nebo (český překlad). U příkladů z cizích jazyků je navíc uveden i překlad do angličtiny, ponechaný v anglických uvozovkách, např.:

AJ: Turkish *düş(-mek)* ‘fall’, causative *düş-ür(-mek)* ‘make fall, drop’

ČJ: turecké *düş(-mek)* „padat“, kauzativní tvar *düş-ür(-mek)* „shodit“

Na příkladech Haspelmath ilustruje a blíže vysvětluje svá tvrzení. V textu je uvádí několika způsoby, výčtem v kulaté závorce, uvozovací větou, kurzivou (typické pro lingvistiku) nebo kombinací těchto metod. Tento postup byl v překladu taktéž zachován. (Světlá 1999, s. 226–234).

4.8 Dílčí závěr

V předchozích kapitolách byly shrnuty a blíže představeny některé relevantní translátologické metody a postupy, které byly využity při překladu textu. Přiblížena byla také specifika odborného textu a problémy, s nimiž se překladatel obvykle potýká při překladu z angličtiny do češtiny. Vybrané překladatelské postupy byly stručně představeny a doplněny o konkrétní příklady z překládaného textu. Tento výčet příkladů neobsahuje všechny případy, kdy byly dané postupy využity, ale pro ukázkou překladatelského procesu je dostačující.

5 PŘEKLAD: FREKVENCE VS. IKONICITA PŘI INTERPRETACI GRAMATICKÝCH ASYMETRIÍ

Martin Haspelmath²⁰

Abstrakt

Cílem této odborné studie je dokázat, že tři široce uznávané motivující faktory, které spadají pod obecný pojem ikonocita, konkrétně ikonocita kvantity, ikonocita komplexnosti a ikonocita koheze, ve skutečnosti nejsou vhodným nástrojem k vysvětlení gramatických asymetrií, a proto není příhodné je užívat.

S vysvětlením daných jevů pomocí ikonocity přišel např. Jacobson, Haiman nebo Givón, podle mého názoru ale tito lingvisté dostatečně nezvážili alternativní vysvětlení založené na frekvenci užití.

Při bližším zkoumání se ukazuje, že za projevy ikonocity jakožto příčiny gramatických asymetrií by mohly být zodpovědné spíše frekvenční projevy Zipfova zákona, které zapříčiňují jejich zkracování a spojování. Tento názor potvrzují korpusová data řady jazykových jevů.

Klíčová slova: frekvence, ikonocita, příznakovost, ekonomická motivace

1. Úvod

Pojem „ikonocita“ se ve funkční a kognitivní lingvistice rozšířil v posledních 25 letech. Podle Crofta svádí k vysvětlení daných jevů pomocí ikonocity fakt, že struktura jazyka určitým způsobem odráží lidskou zkušenost. Ikonocita tedy představuje široký pojem, který byl chápán a užíván mnoha způsoby (Newmeyer 1992, odst. 2–3). V této studii se budu zabývat třemi druhy (diagramatické)²¹ ikonocity,

²⁰ Části této práce byly prezentovány na univerzitě v Jeně, v Tohoku v Sendai, na Soulské národní univerzitě a na elitní škole v Pise (*Scuola Normale Superiore*). Jsem opravdu vděčný za všechny připomínky a poznámky, které jsem si odtud odnesl. Děkuji Brianu Kesslerovi za pomoc s korpusovými daty. Kontaktní adresa: Institut Maxe Plancka pro evoluční antropologii, Deutscher Platz 6, 04103 Lipsko, Německo. E-mail autora: haspelmath@eva.mpg.de.

²¹ Podle obecně uznávané Peircovy typologie znaků existují tři typy ikonů: diagramy, obrazy a metafory (Dressler, 1995). Metafory však v dnešní době nebývají spojovány s ikonocitou a obrazová ikonocita je zásadní především pro onomatopoeie. Jelikož je tato studie zaměřena na možné ikonické principy v gramatice, soustředuje se pouze na ikonocitu diagramatickou. Peirceův sémiotický přístup ke studiu gramatiky přinesl do lingvistiky Jakobson (1965).

kteře hrají důležitou roli v diskusích o gramatických asymetriích. Uvedu důvody, proč by gramatické asymetrie neměly být vysvětlovány pomocí těchto tří druhů ikonicity, ale pomocí asymetrií frekvence výskytu.

(1) Ikonicita kvantity

„Větší množství významu je vyjádřeno větším množstvím formy.“
Např.: Při stupňování latinských adjektiv je superlativ tvořen delší příponou než komparativ.

Př.:

AJ: *long(-us)* ‘long’, *long-ior* ‘longer’, *long-issim(-us)* ‘longest’

ČJ: *long(-us)* „dlouhý“, *long-ior* „delší“, *long-issim(-us)* „nejdelší“

(2) Ikonicita komplexnosti

„Složitější významy jsou vyjádřeny složitějšími formami.“ Kausativní tvary sloves jsou ze sémantického hlediska složitější než tvary nekausativní, a mají tedy i složitější formu.

Př.:

AJ: Turkish *düş(-mek)* ‘fall’, causative *düş-ür(-mek)* ‘make fall, drop’

ČJ: turecké *düş(-mek)* „padat“, kausativní tvar *düş-ür(-mek)* „shodit“

(3) Ikonicita koheze

„Významy, které jsou si bližší sémanticky, jsou vyjádřeny koheznějšími formami.“ Např.: U přivlastňovacích jmenných frází, které označují části lidského těla, není možné oddělit posesum od posesora. Tuto skutečnost v mnoha jazycích odráží větší koheze při kódování.

Př.:

AJ: Maltese *id* ‘hand’, *id-i* ‘my hand’, contrasting with *sigġu* ‘chair’, *is-sigġu tiegħ-i* [the-chair of-me] ‘my chair’ (**sigġ(u)-i*)

ČJ: maltské *id* „ruka“, *id-i* „moje ruka“, oproti *sigġu* „židle“, *is-sigġu tiegħ-i* [židle patřící mně] „moje židle“ (**sigġ(u)-i*)

Zatímco o ikonicitě kvantity se hovoří pouze výjimečně, pojmy ikonicitu komplexnosti a ikonicitu koheze jsou často užívány v odborné literatuře zabývající se funkční a kognitivní lingvistikou (v poslední době se objevují i v lingvistice

generativní, viz odst. 4.3). Mnoho autorů využilo tyto pojmy k vysvětlení různých gramatických jevů.

V této studii se snažím dokázat, že výše zmíněné druhy ikonicity nehrají žádnou roli při vysvětlování gramatických asymetrií typu: *long(-us)/long-ior*, *düş(-mek)/düş-ür(-mek)*, *id-i/siğgu tieğh-i*. Všechny tyto formální asymetrie lze vysvětlit na základě frekvence. Ve všech uvedených příkladech se kratší a koheznější formy výrazu vyskytují podstatně častěji než formy delší a méně kohezní. Vysvětlení prostřednictvím ikonicity je tedy nadbytečné. Frekvenční explanace na rozdíl od těch ikonických navíc nepřináší nesprávné predikce.

Chtěl bych zároveň zdůraznit, že o jiných druzích ikonicity se nebudu vyjadřovat, např.:

– Ikonická paradigmatického izomorfismu, jedna forma má v systému jeden význam, vyloučena jsou synonyma a homonyma (Haiman 1980; Croft 1990a, s. 165; 2003, s. 105).

– Ikonická syntagmatického izomorfismu, jedna forma má jeden význam v řadě, vyloučeny jsou prázdné nulové a kontaminované morfémy (Croft 1990a, s. 165; 2003, s. 103).²²

– Ikonická sekvence, tj. sekvence forem odpovídá sekvencím zkušeností (Greenberg 1963 [1966, s. 103]).

– Ikonická kontiguita – formy, které k sobě sémanticky patří, vznikají vedle sebe. Přesto, že se tento typ podobá ikonické kohezi, jsou mezi nimi zásadní rozdíly (odst. 5).

– Ikonická opakování – opakované formy signalizují opakování v praxi, například, když opakování vyjadřuje pluralitu nebo distribuci.

Pro většinu těchto typů ikonicity je frekvence výskytu určitých jevů nepodstatným faktorem. Proto nemám důvod zpochybňovat konvenční přístup, podle něhož jsou dané jevy motivovány funkčními faktory, které lze příhodně označit pojmem „ikonická“. Zda mohou být tyto funkční faktory omezeny pouze na obecné preference pro ikonické a neikonické schéma, je samostatná otázka, kterou se v této studii nebudu zabývat.

²² S myšlenkou, že (syntagmatický a paradigmatický) izomorfismus lze chápat jako příklad Peirceovy ikonicity, přišel pravděpodobně Antilla (1989) (původně publikováno v roce 1972). Podle řady autorů se jedná o poměrně extrémní rozšíření Peirceovy původní myšlenky. Itkonen (2004) důrazně odmítá zařazení izomorfismu pod pojem ikonická.

Chtěl bych podotknout, že se o explanaci gramatických struktur zjímám pravděpodobně v mnohem větší míře, než se ostatní autoři zabývali ikonicitou. Zatím co se tedy jiní autoři spokojili s tím, že jazyková struktura může být někdy ikonická, já chci přijít na to, proč je právě taková, jaká je.

„Tradiční pohled na jazyk ukazuje, že většina vztahů mezi jazykovými jednotkami a jejich významy je nahodilá...Ale z kognitivního hlediska je stupeň ikonicity v jazyce mnohem vyšší, než se tradičně předpokládá.“ (Lee 2001, s. 77)

Netvrdím, že příklady jako *long(-us)/long-ior* a *düş(-mek)/düş-ür(-mek)* nemohou být do jisté míry ikonické. Snažím se vyvrátit tvrzení, na jehož základě hraje ikonická motivující roli při vysvětlení gramatických asymetrií. Současně nesouhlasím s tím, že by se na jejím základě dalo vysvětlit, proč je jazyková struktura taková, jaká je.

Při četbě odborné literatury zabývající se ikonicitou jsem dospěl k závěru, že mnoho autorů (Hockett 1958, s. 577–578; Givón 1985, 1991) zřejmě užívá pojem „ikonická“ jako antonymum k arbitrárnosti. Každá jazyková struktura, která není nahodilá, tak automaticky spadá pod ikonicitu. Sympatizuji s Givónovým obecným popisem vztahu mezi arbitrárností a nearbitrárností v jazyce, ale zároveň kladu důraz na to, aby byly co nejpřesněji stanoveny relevantní faktory a provedeny testovatelné predikce. Závažnost sporů o roli frekvence a ikonicity v jazyce bude pravděpodobně menší, než se zprvu zdálo. Tato studie by ale v každém případě mohla pomoci objasnit některé problémy dané oblasti.

Ikonická a frekvence jsou univerzální faktory vysvětlující gramatické asymetrie, jejich působení by proto mělo být také univerzální. Jazykové doklady, které to potvrzují, proto mohou pocházet v podstatě z jakéhokoli jazyka. V ideálním případě by měly být součástí reprezentativního vzorku jazyků. Protože ale takové údaje zatím dostupné nejsou, bude tato studie navazovat na Haimanův způsob výkladu (1983) (a na mnoho dalších prací) dokazující univerzálnost zmíněných asymetrií, který není plně podložen jazykovými doklady, ale zdá se být věrohodný, a to především proto, že k němu nemáme k dispozici protikladnou jazykovou evidenci. Ta může pocházet z kteréhokoliv jazyka, ale na základě těchto ojedinělých příkladů nelze absenci systematické jazykové asymetrie prokázat. Většinu těchto generalizací nelze chápat jako absolutní univerzálie, ale pouze jako silné tendence.

Studie je dále členěna následovně: kapitola 2. představuje pojednání o ikonicitě kvantity, 3. a 4. pojednání o ikonicitě komplexity a 5. a 6. pojednání o ikonicitě koheze. U každého typu ikonicity budu nejprve citovat jeho zastánce a uvedu příklady jevů

údajně motivovaných ikonicitou. Teprve poté předložím své argumenty pro vysvětlení těchto jevů prostřednictvím frekvence výskytu. Poslední odstavec představuje závěr.

2. Ikonicitu kvantity

2.1. Zastánci teorie a její příklady

Ikonicitu kvantity je v prvním odstavci vysvětlena následujícím způsobem:

(4) Větší množství významu je vyjádřeno větším množstvím formy. S tímto motivačním principem přišel jako první pravděpodobně Roman Jakobson (1965 [1971, s. 352]) a (1971). Dokazují to tři následující příklady:

(i) „V mnoha jazycích se při stupňování přídavných jmen postupně zvyšuje i počet fonémů. Př. anglické *high – higher – highest* (*vysoký – vyšší – nejvyšší*), latinské *altus, altior, altissimus*. Takto výraz odráží rozsah stupňování obsahu (1965[1971, s. 352]).“ Vyšší stupeň adjektiva má delší formu.

(ii) „Výraz plurálové formy má snahu odrážet význam přírůstku vyjádřeného množstvím (1965[1971, s. 352]).“ Více referentů označuje větší počet fonémů. Př. anglický sg. *book* a pl. *books* (*kniha – knihy*); francouzsky sg. *je finis* „já končím“ a pl. *nous finissons* „my končíme“.

(iii) V ruštině vyjadřuje dokonavé sloveso „určité omezení rozsahu vyprávěné události“, které je vyjádřeno omezeným (menším) počtem fonémů. Př. dokonavé sloveso *zamoroz-it*, nedokonavé *zamoraž-ivat* „z(a)mrazit“ (Jakobson 1971).

Podobně pojímá ikonicitu kvantity i Plank (1979, s. 123), Haiman (1980, s. 528–529; 1985, s. 5), Anttila (1989, s. 17), *Cognitive Grammar textbook (Učebnice kognitivní lingvistiky)*, Taylor (2002, s. 46), Itkonen (2004, s. 28) a Lakoff & Johnson (1980, s. 127).

2.2. Vysvětlení založené na frekvenci

Každý efektivní znakový systém, ve kterém podmínky užití odpovídají délce znaku, se řídí následujícími pravidly:²³

(5) Čím je znak předvídatelnější, tím je kratší.

Vzhledem k tomu, že frekvence obvykle souvisí s předvídatelností, máme také predikci pro efektivní znakový systém:

(6) Čím vyšší je frekvence znaku, tím je znak kratší.

Tyto principy jsou známé už díky pracím Horna (1921) a Zipfa (1935), kvůli vlivu strukturalismu jim ale řada lingvistů po několik desetiletí nevěnovala pozornost. Význam začali frekvenci znovu přikládat až mladší, kognitivně orientovaní lingvisté (mj. např. Bybeeová & Hopper 2001). Netvrdím, že mé poznatky o tom, jak frekvence ovlivňuje gramatické struktury, jsou originální, ale chtěl bych dokázat, že pokud přidělíme frekvenci vysvětlující roli, kterou si zaslouží, nepotřebujeme pracovat s pojmem ikonicitu.

Tento princip (6) jasně vysvětluje Jacobsonovy poznatky o značení adjektivního stupňování nebo singulárových a plurálových asymetrií, protože formy komparativu a superlativu jsou obecně vzácnější než forma pozitivu a formy plurálu jsou ojedinělejší než formy singulárové (Greenberg 1966, s. 34–37, 40–41). Podobné zobecnění nelze vztáhnout na tvary perfekta a imperfekta, frekvence těchto vidových kategorií závisí především na lexikálním významu jednotlivých sloves. Fenk-Oczlon (1990) ale ukázal, že v ruštině existuje mezi délkou a frekvencí silná korelace – frekventovanější tvar slovesa vidového páru je zpravidla kratší.

Toto vysvětlení založené na frekvenci neslouží pouze k opodstatnění Jacobsonem uvedených jevů, ale je důležité i proto, že princip založený na ikonicitě kvantity s sebou nese řadu nesprávných predikcí (uvádí to i Haiman 2000, s. 287). Například se předpokládá, že by plurál měl být obecně delší než duál, augmentativa delší než deminutiva a výraz označující „deset“ delší než výraz označující „sedm“. Dokonce i výraz pro „dlouhý“ by měl být delší než výraz pro „krátký“ a slovo „slon“ by mělo být delší než slovo „myš“. Žádnou z těchto predikcí nelze považovat za obecně

²³ Haiman (1985, s. 194–195) uznává, že motivace k redukci může být do jisté míry ekonomická: Tomu co je známé a předvídatelné, přikládáme menší formu.“ Nezvažuje ale možnost, že by mohla být ekonomická výhradně.

správnou (možná pouze s výjimkou té poslední, ale užití slova *myš* je v angličtině dvakrát frekventovanější než užití slova *slon*).²⁴

Ikonicita kvantity nebyla nikdy považována za obzvlášť důležitou a její popírání v tomto textu slouží pouze k vyvrácení dvou dalších typů ikonicity (odst. 3–6).

3. Ikonicita komplexnosti, zastánci teorie a její příklady

Ikonicita komplexnosti je v prvním odstavci vysvětlena následujícím způsobem:

(7) Složitější významy jsou vyjádřeny složitějšími formami.

Následující ukázky z odborné literatury označují tento princip za „izomorfní“ nebo „ikonický“.

- Lehmann (1974, s. 111): “Je komplexer die semantische Repräsentation eines Zeichens, desto komplexer seine phonologische Repräsentation.” („Čím složitější je sémantické znázornění znaku, tím složitější je i jeho fonologická stránka.“)
- Mayerthaler (1981, s. 25): “Was semantisch ‘mehr’ ist, sollte auch konstruktionell ‘mehr’ sein.” („To, co je ‚větší‘ sémanticky, mělo by být ‚větší‘ i konstrukčně.“)
- Givón (1991, odst. 2.2): „Větší část informace bude dána i větší částí kódu.“
- Haiman (2000, s. 283): „Čím abstraktnější je koncept, tím menší bude pravděpodobně jeho morfologické vyjádření. Morfologická stránka přímo a ikonicky odpovídá koncepčnímu záměru.“
- Langacker (2000, s. 77): „Za zmínku stojí ikoničnost mezi fonologickou hodnotou a významem předložky *of*, který jí je připisován (Haiman 1983). Předložka *of* je ze všech anglických předložek, podle jakéhokoliv rozumného kritéria, fonologicky nejslabší... Na základě ikonicity je tedy předložka *of* pravděpodobně nejslabší anglickou předložkou i z pohledu sémantického...“

²⁴ Lakoff & Johnson (1980, s. 127) pracují s principem „více formy znamená více obsahu“ (který nazývají metafora a který nijak nesouvisí s ikonicitou) v případě iterace (Běžela a běžela a běžela a běžela.) a prodlužování (Je ve-e-e-e-elký!). Podobné extragramatické jevy mohou být do jisté míry motivovány ikonicitou kvantity. Jejich pokus rozšířit tento princip na gramatickou reduplikaci ale selhává: Zatímco mnoho případů reduplikace značí „více obsahu“ (např. pluralita, nedokonavý vid), tady to není pravidlem (Moravcsik 1978 také zmiňuje stupňující se význam deminutiv a eufemismů a specifikaci významu nezájmu a předstírání.) Gramatická reduplikace je zjevně podobná afixaci v tom, že je méně častá.

Podle Lehmannova přístupu se sémantická složitost měří na základě počtu znaků potřebných k popsání daného výrazu. Rozdíl mezi přítomností a nepřítomností sémantického příznaku se obvykle nazývá „sémantická příznakovost“ a ikonicitu komplexnosti bývá často popisována právě jako „ikonicitu příznakovosti“:

(8) Významy, které nesou nějaký příznak, jsou vyjádřeny příznakovými formami.

S tímto principem přišel Roman Jakobson (1963[1966, s. 270]) a později se pak objevil v několika dalších odborných pracích, např:

- Plank (1979, s. 139): „Die formale Markiertheitsopposition bildet die konzeptuell-semantische Markiertheitsopposition d[iagrammatisch]-ikonisch ab.“ („Formální příznakovost opozičního tvaru odráží konceptuálně-sémantickou příznakovost opozičního tvaru diagramaticky-ikonickou cestou.“)
- Haiman (1980, s. 528): „Morfologicky a syntakticky příznakové kategorie jsou příznakové i sémanticky.“
- Mayerthaler (1987, s. 48–49): „Pokud je sémanticky příznakovější kategorie C_j kódovaná jako formálně složitější, než je méně příznaková kategorie C_i , kódování C_j můžeme nazvat ikonickým.“
- Givón (1991, s. 106, 1995, s. 58): „Princip meta-ikonické příznakovosti: Kognitivně příznakové kategorie (např. komplexní) mají tendenci být příznakové i strukturálně.“
- Aissenová (2003, s. 449): „Ikonicitu upřednostňuje morfologické značení syntakticky příznakových uspořádání.“

Podobná tvrzení uvádí také Zwicky (1978, s. 137), Matthews (1991, s. 236), Newmeyer (1992, s. 763) a Levinson (2000, s. 136–137).

Termínem „formálně příznakový“ tito autoři obvykle myslí „otevřeně vyjádřený“.

Tuto příznakovost demonstrují níže uvedené příklady²⁵ (9).

(9)	méně příznakové/nepříznakové	(více) příznakové
číslo	SINGULÁR (<i>tree-Ø</i>), strom	PLURÁL (<i>tree-s</i>), stromy
pád	PODMĚT (latinsky <i>homo-Ø</i>), člověk	PŘEDMĚT (<i>homin-em</i>), člověka
čas	PRÉZENS (<i>play-Ø</i>), hraje	PRÉTERITUM (<i>play-ed</i>), hrál
osoba	TŘETÍ (španělsky <i>canta-Ø</i>) ²⁶ , zpívá	DRUHÁ (<i>canta-s</i>), zpíváš
rod	MASKULINUM (<i>petit-Ø</i>), drobný	FEMININUM (<i>petit-e</i>), drobná
kauzace	NEKAUZATIVNÍ TVAR (turecky <i>düş-Ø-mek</i>), padat	KAUZATIVNÍ TVAR (<i>düş-ür-mek</i>), shodit
předmět (životnost)	NEŽIVOTNÝ (španělsky <i>Veo la casa.</i>) Vidím dům.	ŽIVOTNÝ (<i>Veo a la niña.</i>) Vidím dívku.

V těchto (a mnoha dalších) kategoriích se nacházejí univerzální formální asymetrie, které jsou známé díky Greenbergovi (1966) a Jakobsonovi (1963[1966]), (1965[1971]). Přímo tak odkazují ke Greenbergově lingvistické, ale i jiné práci. Greenberg ale k vysvětlení formálních asymetrií, jaké jsou např. znázorněny v příkladech (9), ikonicitu nevyužil. V další části textu uvidíme, že pro to měl dobré důvody.

4. Ikonicitu komplexnosti: explanace pomocí frekvence

4.1. Komplexní „příznakové“ výrazy jsou vzácné

Greenbergovo vysvětlení (1966) bylo založeno na rozdílech ve frekvenci užívání jednotlivých gramatických forem. Poukázal na fakt, že méně příznakové formy mají v mnoha jazycích vyšší frekvenci výskytu než formy příznakovější a naopak. K vysvětlení asymetrií v příkladech (9) tedy stačí ekonomické principy uvedené v bodech (5) a (6), viz také Croft (2003, s. 110–117). Předložka *of* je ze všech

²⁵ *[Poznámka N. F.]. Jednotlivé příklady jsou doplněny o vlastní překlad.

²⁶ Rozdíl mezi třetí a první nebo druhou osobou může být také příkladem „ikonicity absence“, která úzce souvisí s ikonicitou kvantity, viz odst. 2: Haiman (1958, s. 4–5) vychází z Benvenisteho (1946) a tvrdí, že třetí osoba jakožto účastník neřečového aktu může být chápána jako osoba „chybějící“ – „neosoba“, která je ikonicky znázorněna chybějící koncovkou neboli koncovkou nulovou. Benveniste ani Haiman však nezmiňují imperativy, ve kterých je přítomen posluchač, ale koncovka druhé osoby zpravidla chybí (viz příklady 10). Podobným tématem se zabýval také Helmbrecht (2004, s. 228–229).

anglických předložek „sémanticky nejslabší“ (Langacker 2000, s. 77), ale také nejfrekventovanější. Tvary singuláru jsou frekventovanější než tvary plurálu, tvary nominativu než tvary akuzativu, přítomný čas než čas minulý, třetí osoba než ostatní osoby a maskulina než feminina. Greenberg doložil tato tvrzení na několika vybraných jazycích a jeho hypotéza, že se jedná o univerzální principy, zatím nebyla vyvrácena. Je tedy zřejmé, že i kauzativní tvary jsou obecně méně frekventované než jim odpovídající nekauzativní konstrukce. Tímto případem se budu zabývat níže v odst. 4. 4. U předmětů závisí na životnosti, neživotná substantiva jsou mnohem frekventovanější než substantiva životná.

Vysvětlení založené na frekvenci ale neslouží pouze k odůvodnění relevantních jevů. Je důležité zejména proto, že ikonicitu komplexnosti přináší několik špatných predikcí. Příklady (10) tedy záměrně vyvracejí příklady (9).

(10)	méně příznakové/nepříznakové	(více) příznakové
číslo	PLURÁL (velšsky <i>plu</i>), peří	SINGULÁR (<i>plu-en</i>) pírko
pád	PÁD PŘEDMĚTU (godoberi <i>mak'i</i>), dítě	PÁD SUBJEKTU (<i>mak'i-di</i>), ergativní sloveso
osoba	DRUHÁ, ZP. ROZKAZOVACÍ (latinsky <i>canta-Ø</i>), zpívej!	TŘETÍ, ZP. ROZKAZOVACÍ (<i>canta-to</i>), nech ji zpívat
rod	ŽENSKÝ (anglicky <i>widow-Ø</i>), vdova	MUŽSKÝ (<i>widow-er</i>), vdovec
kauzace	KAUZATIVNÍ (německé <i>öffnen</i>), otevřít	NEKAUZATIVNÍ (<i>sich öffnen</i>), otevřít se

Ve všech těchto případech přináší frekvence správné predikce. Plurálové tvary, jako např. velšské ‘feathers’ (peří), jsou mnohem běžnější než tvary singulárové (Tiersma 1982). U rozkazovacího způsobu se častěji používají tvary druhé osoby než osoby třetí. Výraz *vdova* je frekventovanější než výraz *vdovec* a slovesa kauzativní, např. ‘open’ (otevřít), jsou častější než slovesa nekauzativní (viz odst. 4.2).

Na tyto výjimky literatura dlouhodobě upozorňuje a v lingvistickém popisu se o nich mluví jako o „zpětné příznakovosti“. Problém je v tom, že se význam příznakovosti může v různých kontextech lišit. Například osoba třetí není vzhledem k osobě druhé zcela nepříznaková, ale osoba druhá může být v určitém kontextu nepříznaková a osoba první příznaková (př. Waugh 1979; Tiersma 1982; Witkowski & Brown 1983; Haiman 1985, s. 148–149; Croft 1990a, s. 66). Příklady (10) by tak byly s ikonicitou komplexnosti v souladu pouze tehdy, kdyby se změnilo jejich formální kódování a sémantický nebo funkční význam příznakovosti. „Zpětná příznakovost“ nemusí nutně znamenat, že je formálně nepříznakový člen opozice

nepříznakový i sémanticky nebo funkčně. Důkaz, že jsou lokálně nepříznakové plurálové tvary, jako je velšské 'feathers', nepříznakové obecně, spatřuje Tiersman (1982) v analogickém vyrovnání – plurály zůstávají. Analogické vyrovnání je ale pouze dalším příznakem frekvence výskytu (Bybeeová 1985, kapitola 3).

Aby byla situace ještě složitější, zdá se, že někteří autoři užívají termín funkční nepříznakovost ve smyslu frekvence. Příznakový znamená vzácný a nepříznakový naopak frekventovaný. Haiman (2000, s. 287) v pojednání o nepříznakových plurálových tvarech píše:

„[...] zásadní otázkou je příznakovost. Pluralita představuje normu tam, kde je plurálový tvar nepříznakový a odvozený příznakový singulár slouží k označení jednoho kusu. V podstatě tedy: pšenice vs. zrno pšenice.“

„Normou“ je samozřejmě myšlena často opakovaná situace, zásadní otázkou je tedy frekvence. Lingvisté si pro svou terminologii mohou vybírat termíny naprosto libovolně. Formálně příznakové prvky mají podle některých autorů tendenci být rovněž „příznakové funkčně“ (tzn. že jsou méně frekventované). Tvrdí ale také, že tento podivný případ „přirazování příznakovosti“ (neboli ikonicity) není užitečný. Formálně příznakové prvky mají tendenci být méně frekventované. Tento postřeh je mnohem jednodušší a lze ho jednoznačně vysvětlit na základě ekonomických principů, odst. (5)-(6). Ani ikonicitu, ani příznakovost tedy nejsou vhodnými pojmy při explanaci těchto skutečností (viz Haspelmath 2006, pojem příznakovost je v lingvistice nadbytečný).

Protiklady v odstavci (9) ukazují rozdíl mezi nulovou a zjevnou expresí, někteří autoři, jako Lehmann (1974) a Haiman (2000), ale také hovoří o rozdílných délkách různých typů morfémů. Podle obou autorů jsou gramatické morfémy obecně kratší než morfémy lexikální, což ikonicky odráží jejich abstraktnější nebo jednodušší význam. Frekvence a ekonomie jsou ale opět chápány stejně. Ikonicitu špatně předpovídá, že by lexikální jednotky s velmi abstraktním nebo jednoduchým významem měly být vždy kratší než jednotky s konkrétnějším nebo složitějším významem (Ronnebergerová-Siboldová 1980, s. 239). Předpokládá například, že by výraz označující subjekt měl mít kratší formu než nějaká věc nebo akce, výraz zvíře by měl být kratší než výraz kočka, sloveso vnímat kratší než sloveso vidět apod.²⁷

²⁷ Podle Lehmana (1974, s. 113) souvisí vzdálenost se vzácností, ale místo toho, aby následoval Zipfovo vysvětlení vzdálenosti s ohledem na frekvenci (vzácnost), prohlašuje, že pojem vzácnost by také mohl být nahrazen pojmem nepravděpodobnost nebo informační hodnota. Informační hodnotu potom chápe v souvislosti se sémantickou komplexností a vyvozuje z toho, že vzácné výrazy mají tendenci být

4.2. Relativní a absolutní frekvence

Pro účely tohoto textu není podstatná *frekvence absolutní*, ale frekvence *relativní* (Corbett a kol. 2001). Zabývám se vztahem mezi frekvencí jedné a druhé kategorie (uvnitř třídy lexému nebo větné konstrukce), např. vztahem mezi frekvencí singulárových a plurálových tvarů substantiv, vztahem mezi frekvencí 1. a 2. stupně adjektiv (pozitiv, komparativ), vztahem mezi frekvencí životných a neživotných předmětů (u tranzitivních sloves) apod.

Nezkoumám absolutní frekvence jednotlivých lexémů konkrétní kategorie. V případě absolutní frekvence anglického *books* (knihy) je plurálový tvar od slova *book* (kniha) 131 (na milion slov, Leech a kol. 2001), singulárový tvar slova *notebook* (zápisník) se naproti tomu vyskytuje pouze osmkrát. Singulárové a plurálové tvary různých lexémů ale nemůžeme srovnávat. Relativní frekvence jsou podle očekávání: *book* (kniha) 243, *books* (knihy) 131, *notebook* (zápisník) 8, *notebooks* (zápisníky) 3. Podobné je to u pozitivů a komparativů adjektiv: komparativ *lower* (nižší) se vyskytuje 111krát a pozitiv *bright* (jasný) pouze 54krát. Poměry porovnávaných tvarů (relativní frekvence) jsou podle očekávání: *low* (nízký) 158, *lower* (nižší) 111, *bright* (jasný) 54, *brighter* (jasnější) 5.

Rozhodující je skutečnost, že tvary, u nichž porovnáваме frekvenci a formální vyjádření, jsou paradigmatickými alternativami. V zásadě se musí vyskytovat ve stejném paradigmatu. V takových případech lze často předpokládat, že frekventovanější položky budou mít kvůli větší předvídatelnosti kratší kódování. Pokud nejsou dvě položky paradigmaticky příbuzné, nemá porovnávání jejich frekvence velký smysl.

Otázkou potom je, jak velký by měl být frekvenční rozdíl, aby se výsledek odrazil v gramatice. Pravdou je, že by tento rozdíl měl být zásadní. Větší rozdíly ve formě se tak mohou častěji vyskytovat právě tam, kde jsou větší frekvenční rozdíly. Tímto problémem se ale v textu nezabývám.

sémanticky složité. Z hlediska statistiky se ale informační hodnota výrazně liší od sémantické komplexnosti. Témata *zvířata* nebo *vnímání* mají po nějaké technické stránce možná vyšší informační hodnotu (ačkoli není příliš informativní), ale nelze tvrdit, že jsou pojmy *zvíře* a *vnímání* sémanticky složitější než *kočka* a *vidět*.

4.3. Adjektiva a abstraktní substantiva: vyřešení ikonického paradoxu

Croft & Cruse (2004, s. 175) se „zvláštním ikonickým paradoxem“ zabývají ve spojitosti s adjektivy a jejich odpovídajícími substantivy uvedenými v tabulce (11).

(11)	<i>long</i> (dlouhý)	<i>leng-th</i> (délka)
	<i>deep</i> (hluboký)	<i>dep-th</i> (hloubka)
	<i>high</i> (vysoký)	<i>heigh-t</i> (výška)
	<i>thick</i> (tlustý)	<i>thick-ness</i> (tloušťka)

Autoři textu poukazují na to, že definice takových adjektiv předpokládají rozsah délky, hloubky, výšky a tloušťky vyjádřený abstraktním substantivem. *Long* (dlouhý) tedy znamená něco jako pozoruhodný z hlediska délky (Mel'čuk 1967). Tato abstraktní substantiva jsou tedy koncepčně jednodušší než adjektiva. Přesto jsou často v různých jazycích morfologicky mnohem složitější. Příklady v tabulce (11) jsou tak v rozporu s pravidlem, že morfologická komplexnost odráží komplexnost kognitivní (Croft & Cruse 2004, s. 175).

Croft & Cruse se ve své práci snaží najít řešení tohoto paradoxu, jejich tvrzení ale nejsou příliš přesvědčivá.

„Možným řešením by mohlo být, že při uplatnění ikonického pravidla přestaneme rozlišovat mezi strukturální komplexností (z hlediska počtu elementárních jednotek a jejich vzájemného propojení) a zpracovávanou komplexností (po stránce kognitivní). Možná k tomuto rozlišení dochází pouze na základě prvotního primitivního smyslu (Gestalt), který je v zásadě relativní. Pro rozvoj plně hodnotného systému jsou pravděpodobně nezbytné analýzy a restrukturalizace. Některé výsledky analýz mohou být v určitých případech koncepčně jednodušší než tvary analyzované. Přidané úsilí, které přitom vzniká, odráží morfologická komplexnost.“ (2004, s. 175)

Ve skutečnosti ale není třeba hledat řešení pro tento paradox, neboť se jedná pouze o pseudoparadox. Neexistuje žádné pravidlo, podle kterého by morfologická komplexita odrážela komplexitu kognitivní. Morfologická komplexita (z hlediska délky) odráží vzácnost užití. Můžeme tedy tvrdit, že výskyt přídavných jmen je podstatně častější než jim odpovídajících abstraktních podstatných jmen. V tabulce (12) je uvedena frekvence výskytu adjektiv a substantiv (Leecha a kol. 2001), číselné údaje opět ukazují výskyt na milion slov. Výjimku představuje příklad *beautiful/beauty*.²⁸

²⁸ Podle jednoho z kritiků představuje dvojice anglických slov *widow/widower* (vdova a vdovec) (10) také izolovanou výjimku, ptá se proto, v čem se liší od dvojice *beautiful/beauty* (krásný/krása). Dvojice *widow/widower* není izolovaná napříč jazyky. Podle obecné tendence má v této dvojici otevřené kódování

(12)	<i>long (dlouhý)</i>	392	<i>leng-th (délka)</i>	85
	<i>deep (hluboký)</i>	97	<i>dep-th (hloubka)</i>	41
	<i>high (vysoký)</i>	547	<i>heigh-t (výška)</i>	47
	<i>thick (tlustý)</i>	51	<i>thick-ness (tloušťka)</i>	< 10
	<i>beautiful (krásný)</i>	87	<i>beauty (krása)</i>	44

4.4. Inchoativní a kauzativní alternace: ekonomický princip namísto ikonicity

Z odstavců 3 a 4. 1 je zřejmé, že dvojice nekauzativních (inchoativa) a kauzativních sloves nemají jednotné kódování. Kauzativa mají v některých případech kódování otevřené, založené na inchoativech (např. turecké *düş-Ø-mek* „padat“, *düş-ür-mek* „shodit“). Někdy ale mohou mít otevřené kódování i inchoativa, která jsou založena na sémanticky kauzativních slovesech. Podobné příklady nazýváme antikauzativa (např. německé *öffnen* (otevřít) (tr.), *sich öffnen* (otevřít se) (intr.), ruské *otkryvat'* (otevřít) (tr.), *otkryvat'-sja* (otevřít se) (intr.)).

Podle přirozeného předpokladu, že kauzativa mají nějakou přidanou významovou složku (např. ruské *otkryvat'-sja* znamená otevřít se a *otkryvat'* znamená otevřít), by antikauzativní kódování bylo kontraikonické (Mel'čuk 1967). Pro Martina Haspelmatha (1993), který převzal princip ikonicity komplexnosti (a příznakovost), představovala tato skutečnost problém. Na základě studia lingvistických textů došel Haspelmath k závěru, že se různé dvojice sloves chovají odlišně, a to s ohledem na to, který člen dvojice (inchoativní/kauzativní) má otevřené kódování (Croft 1990b). Některé významy sloves (pro zjednodušení nazývané automatické) mají tendenci být kódovány jako kauzativní, např. 'freeze' (zmrznout), 'dry' (sušit), 'sink' (klesat), 'go out' (vyrazit si), 'melt' (rozpustit se), zatímco jiné (zjednodušeně složité) jako nekauzativní, např. 'split' (rozdělit), 'break' (zlomit), 'close' (zavřít), 'open' (otevřít), 'gather' (shromáždit). Spočívá to v tom, že automatické události často nevyžadují přítomnost agenta, zatímco události složité bez iniciace agenta nenastanou. Na rozdíl od složitých odpovídají automatické události ikonicitě. Haspelmath se snaží hypotézu o ikonicitě zachránit tvrzením, že se frekvence výskytu konkrétního popisu události do jisté míry odráží ve způsobu, jak s jeho významem nakládají řečníci.

substantivum mužského rodu (např. německé *Witwe/Witw-er* nebo ruské *vdova/vdov-ec*). Příklad *beautiful/beauty* vedle toho není izolovaný pouze pro angličtinu, ale pro většinu jazyků.

„Ikonicitu je v jazyce založena na kopecním významu (nikoli na objektivním). Spontánní události jsou spojovány s koncepčním stereotypem (nebo prototypem) spontánní události a jsou vyjádřeny strukturálně nepříznačným způsobem“ (Haspelmath, 1993, s. 106–107).

To odpovídá Lehmannově myšlence, že vzácnost výskytu souvisí s vysokou informační hodnotou a sémantickou komplexností (viz poznámka 5), a rovněž zoufalé snaze Crofta & Cruseho vyřešit paradox ikonicity. Naštěstí existuje mnohem jednodušší vysvětlení, v němž ikonicitu komplexnosti nehraje žádnou roli a preference kódování jsou vysvětleny z hlediska ekonomie. Automatické významy sloves se jako inchoativa vyskytují častěji než významy složité, které se častěji vyskytují v podobě kauzativ. Vzácnější prvky jsou vzhledem k ekonomické motivaci obvykle kódovány otevřeně. V tabulce 1 Wright (2001, s. 127–128) předkládá několik předběžných korpusových výsledků z angličtiny.

slovesné páry	% přechodná slovesa	
<i>freeze (mrznout)</i>	62%	↑ více kauzativ ↓ více antikauzativ
<i>dry (sušit)</i>	61%	
<i>melt (rozpustit)</i>	72%	
<i>burn (hořet)</i>	76%	
<i>open (otevřít)</i>	80%	
<i>break (zlomit)</i>	90%	

Tabulka 1: Procenta výskytu přechodných (kauzativních) tvarů některých anglických inchoativních a kauzativních slovesných párů

Inchoativa a kauzativa se tedy chovají v podstatě stejně jako singuláry a plurály. Člen dvojice, který se vyskytuje častěji, má obvykle kódování nulové, zatímco vzácnější (méně předvídatelný) člen páru bývá kódován otevřeně. Tuto myšlenku, která platí pouze ve chvíli, kdy je plně přijata typologická perspektiva, často zakrývají konkrétní jazykové rozdíly (např. jazyky, které nemají otevřeně kódované singulárové tvary nebo kauzativa).

4.5. Označování odlišného objektu: Ekonomie namísto ikonicity

Mnoho autorů (např. Blansitt 1973; Comrie 1989; Bossong 1985; 1998 apod.) pracovalo s tím, že otevřené kódování přímého objektu často závisí na jeho životnosti a že může být tato varianta objektového značení zahrnuta pod jedno obecné pravidlo:

(13) Čím výše je (přímý) objekt na škále životnosti, tím je větší pravděpodobnost, že bude mít otevřené kódování (např. příznačový akuzativ).

To proto, že životné tvary slov nejsou tak „přirozené“ jako neživotné (Comrie 1989, s. 128).

„[...] nejpřirozenější forma tranzitivní konstrukce je ta, ve které má A (agent) vyšší životnost a jednoznačnost než P (patient). Každá odchylka od tohoto vzorce vede k příznakovější konstrukci.“

Aissenová (2003, odst. 3) ve svém příspěvku, který se snaží začlenit poznatky z funkčně-typologické literatury do rámce teorie optimality (OT), navrhuje přístup vyžadující subhierarchii pevných omezení, která zahrnují lokální konjunkce „hierarchie příznakovosti“ vztahových/životných omezení (viz 14) s omezením na nekódování (*Ø_{pád}):

(14) „subhierarchie příznakovosti“

*OBJ/LID. BYTOST >> *OBJ/ŽIV.>> *OBJ/NEŽIV.

Tabulka (15) ukazuje výslednou subhierarchii daných omezení. Můžeme ji číst následujícím způsobem: Struktury s nulovým kódováním označující lidské bytosti jsou horší než struktury s nulovým kódováním označující životná substantiva. Ty jsou zase horší než struktury s nulovým kódováním označující neživotné předměty.

(15) *OBJ/LID. BYTOST & *Ø_{PÁD} >> *OBJ/ŽIV. & *Ø_{PÁD} >> *OBJ/NEŽ. & *Ø_{PÁD}

Aissenová podněcuje tato omezení tím, že se odvolává na příznakovost a ikonicitu:

„Výsledkem lokální konjunkce je spojení příznakovosti obsahu (vyjádřené subhierarchií příznakovosti) s příznakovostí výrazu (vyjádřené *Ø). Tento způsob spojení výrazu a obsahu je základní myšlenkou teorie příznakovosti (Jakobson 1939; Greenberg 1966). V rámci označování přímého objektu je tato skutečnost formálně vyjádřena omezeními v tabulce (19). Jedná se tedy o omezení ikonicity – upřednostňují morfologické příznaky pro příznaková uspořádání.“ (Aissenová, 2003, s. 449)

Tato omezení společně s ekonomickým přístupem umožňují Aissenové popsat všechny ověřené jazykové typy. Existuje ale mnohem jasnější vysvětlení označování přímého objektu. Neživotné NP²⁹ se častěji vyskytují jako objekty, zatímco životné NP jako subjekty. Vzácnější prvky jsou vzhledem k ekonomické motivaci obvykle kódovány otevřeně. Toto vysvětlení se objevilo už v 19. stol. (Filimonová 2005 cituje předchůdce z 19. stol.), ale skutečné důkazy pro frekvenci se objevily teprve nedávno (viz Jäger 2004)³⁰. Je tedy zbytečné odvolávat se na příznakovost nebo ikonicitu. Stejně

²⁹ * [Poznámka N. F.]. NP je zkratka pro označení nominálních frází.

³⁰ Dostatečně explicitní není v případě příčiny ani dřívější funkcionalistická literatura. Comrie (1989, s. 128) pouze zmiňuje „přirozenost“ určitých spojení mezi funkcí a životností. Ve srovnání s frekvencí se jedná o relativně nejasný pojem.

tak není k vysvětlení označování odlišného objektu nutný komplikovaný přístup Aissenové (OT omezení).

5. Ikonicitu koheze: zastánci teorie a její příklady

Ikonicitu koheze je v prvním odstavci vysvětlena následujícím způsobem:

(16) Významy, které jsou si bližší sémanticky, jsou vyjádřeny více kohezními formami.

Při popisu ikonicity koheze pracoval Haiman s termínem „ikonické vyjádření koncepční vzdálenosti“. („Jazyková vzdálenost mezi výrazy odpovídá jejich koncepční vzdálenosti“ Haiman 1983, s. 782).³¹ Výraz „jazyková vzdálenost“ je definován škálou (17), kde body (a)–(d) ukazují klesající „vzdálenost“ (rostoucí koheze).

(17) Haimanova škála koheze (1983, s. 782):

a. X lexém Y	vyjádření funkčním slovem
b. X Y	juxtapozice
c. X-Y	vázané formy
d. Z	portmanteau (kumulativní výraz)

Dávám přednost pojmu koheze před „vzdáleností“ (distancí), protože body (b) a (c) se ve vzdálenosti skutečně neliší a rovněž to neplatí ani pro bod (d).

Navíc bych chtěl striktně rozlišit významy pojmů koheze a sousedství (contiguity). Pojem soudržnost má nepochybně funkčně motivované preference, např. pro prvky, které se v řeči vyskytují sémanticky vedle sebe (Hawkins 2004, k. 5). Newmeyer (1992, s. 761–2) a Givón (1985, s. 202, 1991, s. 89) chápou kohezi a soudržnost jako jeden pojem. Osobně nesouhlasím pouze s vysvětlením jevů souvisejících s kohezí pomocí ikonicity.

Následují čtyři nejdůležitější příklady ikonicity koheze citované v odborné literatuře:

(i) **Posesivní konstrukce:** Nezcizitelné (inalienable) posesum vyjadřuje přinejmenším stejný stupeň koheze jako posesum zcizitelné (alienable), protože u nezcizitelného vlastnictví (příbuzenské vztahy a části těla) k sobě posesum a posesor

³¹ Za zmínku stojí také princip Lakoffa & Johnsona (1980, s. 128–132) „Closeness is strength of effect“, který ale autoři spojují s metaforou (nikoli s ikonicitou). Vysvětlení pomocí frekvence ale dokazuje, že ani tento přístup není potřebný.

sémanticky patří mnohem více (Haiman 1983, s. 793–5; 1985, s. 130–136; Koptjevskajaová-Tammová 1996).

(18) Abun, Západní Papua (Berry & Berry, 1999, s. 77–82)

- a. *ji bi nggwe*
I of garden
'my garden' (moje zahrada)
- b. *ji syim*
I arm
'my arm' (moje ruka)

(ii) **Kauzativní konstrukce:** Kauzativní konstrukce, které mají vyšší stupeň koheze, vyjadřují příčinu přímo (příčina a výsledek jsou těsně spjaty), zatímco kauzativní konstrukce, které mají nižší stupeň koheze, projevují příčinu nepřímou (Haiman 1983, s. 783–7; Comrie 1989, s. 172–173; Dixon 2000, s. 74–8). Následující příklad uvádí Dixon (2000, s. 69):

(19) Buru, austronéský jazyk, Indonésie (Grimes 1991, s. 211)

- a. *Da* (3. os. sg. acc.) *puna* (pád) *ringe* (3. os. sg. O) *gosa* (dobře).
'He (did something which, indirectly,) made her well.'
„Udělal nepřímou něco, po čem jí bylo dobře.“
- b. *Da* (3. os. sg. acc.) *pe-gosa* (kauzativ dobře) *ringe* (3. os. sg. O).
'He healed her (directly, with spiritual power).'
„Uzdravil ji přímo, pomocí duchovní síly.“

Horie uvádí podobný příklad v japonštině (1993, s. 26):

- (20)
- a. *John-wa* (nom. John) *Mary-ni* (dat. Mary) *huku-o* (acc. oblečení) *ki-se-ta* (CAUS, minulý čas, nosit).
'John put clothes on Mary.'
„John oblékl Mary.“
 - b. *John-wa* (nom. John) *Mary-ni* (dat. Mary) *huku-o* (acc. oblečení) *ki sase-ta* (čas minulý)
'John made Mary wear clothes.'
„John přiměl Mary obléct si šaty.“

Dobrym příkladem tohoto kontrastu je také často probíraný rozdíl mezi anglickým *kill* (zabít) a *cause to die* (zapříčinit smrt) (např. Lakoff & Johnson 1980, s. 131).

(iii) **Koordináční konstrukce:** U mnoha jazyků se rozlišuje mezi volnou a těsnou koordinací (méně nebo více kohezivní vzory), přičemž první vyjadřuje větší koncepční

vzdálenost než druhá (Haiman 1983, s. 788–90; 1985, s. 111–124). Haiman se zabývá souřadností vět a uvádí dva příklady (21) a (22), ve kterých se vyšší míra koheze projevuje nepřítomností koordinátora. V příkladě (21a) větší konceptuální rozdíl spočívá v časové nesouslednosti zatímco v (22a) v nevyjádření identity subjektu.

(21) Fe'fe', bantoidský jazyk, Kamerun (Hyman 1971, s. 43)

- a. *à* (on) *kà* (minulost) *gén* (jít) *ntēe* (trh) *nī* (a) *njwēn* (koupit) *lwà'* (jamy)
'He went to the market and also (at some later date) bought yams.'
„Šel na trh a také koupil jamy (někdy později).“
- b. *à* (on) *kà* (minulost) *gén* (jít) *ntēe* (trh) *njwēn* (koupit) *lwà'* (jamy)
'He went to the market and bought yams (there).'
„Šel na trh a koupil tam jamy.“

(22) Aghem, bantoidský jazyk, Kamerun (Anderson 1979, s. 114)

- a. *Ò* (ona) *nám* (vařit) *kibé* (fufu) *ghá?* (my exkl.) *ɔyía zi* (jíst).
'She cooked fufu and we ate it.'
„Uvařila fufu a my ho snědli.“
- b. *Ò* (ona) *mò* (minulost) *zóm* (zpívat) *mám* (vařit) *kibé* (fufu).
'She sang and cooked fufu.'
„Zpívala a vařila fufu.“

Souřadností jmenných frází se zabýval i Wälchli (2005, k. 3), který uvádí příklad

(23). Wälchli vyžaduje sémantické rozlišování mezi „náhodnou souřadností“ a „přirozenou souřadností.“ Tvrdí, že formální kontrast mezi volnou (23a) a těsnou (23b) souřadností ikonicky odráží kontrast sémantický (2005, s. 13).

(23) gruzínština

- a. *gveli da k'ac'i*
snake (had) and (a) man (muž)
(had a muž)
- b. *da-dzma*
sister-brother (sestra, bratr)
(bratr a sestra)

(iv) **Doplňkové větné konstrukce:** Haiman (1985, s. 124–130) se doplňkovými větnými konstrukcemi zabývá také z hlediska iconicity koheze, která odráží konceptuální blízkost. Pozoruje na rozdíl od příkladu (24), že „reduované nebo stažené

formy signalizují konceptuální blízkost (stejný subjekt), zatímco neredukované formy signalizují konceptuální odlišnost (odlišný subjekt) (1985, s. 126).

- (24) a. *Who do you wanna succeed?* (who=patient; same subject)
b. *Who do you want to succeed?* (who=agent possible; diff. subject possible)

Překlad do češtiny:

- a. Kdo chcete uspět? (kdo=patient, stejný subjekt)
b. Kdo chceš, aby uspěl? (kdo=možný agent, možný odlišný subjekt)

Mnohem známější je ale Givónova práce o ikonických shodách formy a funkce v doplňkových větách (1980; 1990, k. 13; 2001, k. 12; 1985, s. 199–202; 1991, s. 95–96), které stanovují míru událostní integrace (dříve „závazná hierarchie“) shodnou s mírou integrace formální. V nejnovějším vydání této studie pracuje Givón s ikonickým principem „integrace události a větné unifikace.“

„Čím silnější je sémantická vazba mezi oběma událostmi, tím rozsáhlejší bude syntaktická integrace obou vět do jedné, třebaže složité věty“ (Givón 2001, s. 40).

Givón rovněž poukazuje na kontrasty, pro které platí, že první příklad má vždy vyšší míru událostní a syntaktické integrace (neurčitost a/nebo chybí komplementizér):

(25)

AJ:

- a. John made Mary quit her job. (2001:45)
b. John caused Mary **to** quit her job.

ČJ:

- „John přiměl Mary opustit práci.“
„John zavinil, že Mary opustila práci.“

(26)

AJ:

a. She wanted him to leave. (2001:47)

b. She wished **that** he would leave.

ČJ:

„Chtěla, aby odešel.“

„Doufala, že by mohl odejít.“

(27)

AJ:

a. She told him to leave. (2001:48)

b. She insisted **that** he must leave.

ČJ:

„Řekla mu, aby odešel.“

„Trvala na tom, že musí odejít.“

(28)

AJ:

a. She saw him coming out of the theatre. (2001:50)

b. She saw **that** he came out of the theatre.

ČJ:

„Viděla ho vycházet z divadla.“

„Viděla, že odešel z divadla.“

6. Ikonicitá koheze: vysvětlení založené na frekvenci

Podle mého názoru neodráží Haimanova míra koheze uvedená v příkladu (17) ani jednu zásadní příčinu. Měli bychom vyčlenit tři různé kategorie: (1) otevřené kódování vs. chybějící kódování (X lexém Y vs. X Y), (2) juxtaopozice vs. související výraz (X Y vs. X-Y) a (3) kontaminovaný výraz. Všechny tři se nějakým způsobem vztahují k frekvenci. Nejjasnější je to v případě kontaminovaného výrazu (supletivnost), který platí pouze tehdy, má-li kombinace obou prvků vysokou absolutní frekvenci. Např. angličtina má v oblasti kauzativních konstrukcí vázaná kauzativa *sadd-en* ‘make sad’ (zarmoutit), *wid-en* ‘make wide’ (rozšířit), *hard-en* ‘make hard’ (způsobit

ztvrdnutí). Platí to ale pouze pro adjektiva s vysokou frekvencí, jako je *good* (dobré) nebo *small* (malé), které mohou tvořit i supletivní kauzativa (*improve* ‘make good’, zlepšit a *reduce* ‘make small’, zmenšit). Stejně tak můžeme najít několik případů supletivnosti v posesivních konstrukcích. Všechny jsou ale odvozeny od substantiv s vysokou frekvencí, jako je např. matka (př. Ju|’hoan *taqè* ‘mother’ (matka), *áíá* ‘my mother’ (moje matka) Dickens 2005, s. 35). Vysoká absolutní frekvence podporuje supletivnost (a obecněji nepravidelnost) z toho důvodu, že prvky s vysokou frekvencí se snadno ukládají a znovu vyhledávají v paměti, a pravidelnost tak není potřeba (Osthoff 1899 a Ronnebergerová-Siboldová 1988).

Nicméně je otevřený nebo skrytý kontrast (X lexém Y vs. X Y) a volně vázaný kontrast (X Y vs. X-Y) kvůli navozené frekvenci předvídatelný. To můžeme vidět na výše uvedených kontrastech, vysvětlovaných na základě ikonicity kvantity (odst. 2) nebo ikonicity komplexnosti (odst. 3–4). Předvídatelnost vede ke kratšímu kódování (prostřednictvím ekonomie) a kratší kódování potom k vázanému výrazu, protože krátké (a nepřízvučné) jednotky nejsou dostatečně velké, aby mohly existovat samostatně. Jevy, které Haiman vysvětluje prostřednictvím ikonicity koheze, ve skutečnosti pouze ukazují otevřený/skrytý nebo volně vázaný kontrast. Z toho vyplývá, že opět záleží pouze na relativní frekvenci.

Prohlédněme si nyní čtyři hlavní konstrukční typy s domnělým vlivem ikonicity koheze a ukažme si, jak mohou být jejich vlastnosti vysvětleny na základě relativní frekvence.

6.1. Posesivní konstrukce

Posesivní konstrukce mají mnohem větší frekvenci s nezcizitelnými posesivními substantivy než se zcizitelnými (Nichols 1988, s. 579). Snadno to lze prokázat prostřednictvím korpusových dat. V tabulce 2 jsou zaznamenány frekvence tří skupin substantiv (doufám, že reprezentativních) v mluvené angličtině a španělštině.

Tabulka 2: Frekvence vybraných termínů pro příbuzenské vztahy, části těla a zcizitelná substantiva

angličtina	příbuzenské vztahy ^a		části těla ^b		zcizitelná substantiva ^c	
celkem	16235	100 %	11038	100 %	24991	100 %
posesivní tvary	7797	48 %	4940	45 %	2967	12 %
neposesivní tvary	8434	52 %	6098	55 %	22024	88 %

Zdroj: Britský národní korpus (mluvený)

a = *mother (matka), father (otec), brother(s) (bratr/bratři), sister(s) (sestra/sestry), wife (manželka), husband (manžel), son(s) (syn/synové), daughter(s) (dcera/dcery), mum (máma), dad (táta), grandfather (dědeček), grandmother (babička), aunt (teta), uncle (strýc)*

b = *head (hlava), hand(s) (ruka/ruce), face (tvář), finger(s) (prst/prsty), knee(s) (koleno/kolena), ear(s) (ucho/uši), leg(s) (noha/nohy), wrist (zápěstí), hair (vlasy), nose (nos), neck (krk), belly (břicho), skin (kůže), elbow (loket), chest (hrud')*

c = *car (auto), dinner (večeře), health (zdraví), tree (strom), knife (nůž), bed (postel), community (společnost), meat (maso), money (peníze), bike (kolo), suitcase (zavazadlo), tools (nářadí), book(s) (kniha/knihy), room (pokoj), bedroom (ložnice), kitchen (kuchyně)*

španělština	příbuzenské vztahy ^d		části těla ^e		zcizitelná substantiva ^f	
celkem	18391	100 %	8863	100 %	10913	100 %
posesivní tvary	7362	40 %	1297	15 %	776	7 %
neposesivní tvary	11029	60 %	7566	85 %	10137	93 %

Zdroj: Španělský mluvený korpus

d = *madre (matka), padre(s) (otec/otcové), hermano(s) (bratr/bratři), hermana(s) (sestra/sestry), esposa (manželka), marido (manžel), hijo(s) (syn/synové), hija(s) (dcera/dcery), mamá (máma), papá (táta), abuelo(s) (dědeček/prarodiče), abuela (babička), tía (teta), tío (strýc)*

e = *cabeza (hlava), mano(s) (ruka/ruce), cara (tvář), dedo(s) (prst/prsty), rodilla(s) (koleno/kolena), oído(s) (ucho/uši), pierna(s) (noha/nohy), muñeca (zápěstí), pelo (vlasy), nariz (nos), cuello (krk), vientre (břicho), piel (kůže), codo (loket), pecho (hrud'), hombro(s) (rameno/ramena)*

f = *coche (auto), cena (večeře), salud (zdraví), árbol (strom), cuchillo (nůž), cama (postel), comunidad (společnost), pueblo (město), carne (maso), dinero (večeře), bicicleta (kolo), maleta (zavazadlo), herramientas (nářadí), libro(s) (kniha/knihy), habitación (pokoj), dormitorio (ložnice), cocina (kuchyně)*

Zcizitelná substantiva se jako posesivní substantiva v přivlastňovacích konstrukcích vyskytují jen zřídka (ve 12 % a 7 %). Pro výrazy označující části těla a příbuzenské vztahy jsou naopak posesivní podstatná jména velice běžná. (Počet termínů označujících části lidského těla ve španělštině je zde poměrně nízký kvůli opomenutí otevřených posesorů v konstrukcích zahrnujících části lidského těla, jako např. *levanta la mano* ‘raise your hand’ (zvedni ruku). Jinými slovy by musel být započítán každý hypotetický posesor, což nelze provádět automaticky.

Jak je uvedeno v odstavci 4. 2 pracujeme s frekvencí relativní, nikoli absolutní. Vzhledem k tomu, že jsou frekventovaná zcizitelná substantiva jako *house* (dům) nebo *show* (ukázat), ve většině kulturních kontextů mnohem frekventovanější

než zřídka se vyskytující substantiva nezcizitelná, např. *kidney* (ledvina) nebo *great niece* (praneteř), mohou se v posesivních konstrukcích objevovat častěji než substantiva zcizitelná. Procento posesivních případů nezcizitelných substantiv však bude vždy podstatně vyšší než procento jim odpovídajících substantiv zcizitelných. U nezcizitelného podstatného jména tedy můžeme předpokládat, že se bude vyskytovat v posesivní konstrukci, a není třeba jej označovat za posesivní. Jazyky představují efektivní systémy, a proto mají většinou s nezcizitelnými substantivy méně otevřené kódování. Protože jsou pronominální posesoři navíc i předvídatelnější, mají větší tendenci k připojování, a podílejí se tak na rozdílu mezi juxtpozicí a vázaným významem (bound expression).

Toto ekonomické vysvětlení poskytuje poněkud odlišné predikce než Haimanova ikonocita (1983). Fakta ale ukazují, že správné jsou predikce založené na ekonomickém vysvětlení. Zaprvé je teorie ikonocity kompatibilní s hypotetickou situací, ve které má pronominální posesor v nezcizitelné konstrukci ve skutečnosti delší formu než jemu odpovídající posesor v konstrukci zcizitelné. Ekonomie nicméně predikuje, že forma nezcizitelného pronominálního posesora nemá pouze tendenci být vázaná, ale také být kratší než je forma posesora zcizitelného. Tato skutečnost je všeobecně známá a já nevím o žádných protiargumentech.

	ZCIZITELNÉ KONSTRUKCE		NEZCIZITELNÉ KON.
(29) a. jazyk Nakanai (Johnston 1981, s. 217)	<i>luma</i> taku dům já „můj dům“		<i>lima-gu</i> ruka, 1. os. sg. „moje ruka“
b. jazyk Hua (Haiman 1983, s. 793)	<i>dgai?</i> já „moje prase“	<i>fu</i> <i>prase</i>	<i>d-za?</i> 1. os. sg. – ruka „moje ruka“
c. jazyk Ndjébbana (McKay 1996, s. 302–6)	<i>budmánda</i> zavazadlo „moje zavazadlo“	<i>ngáyabba</i> já	<i>nga-ngardabbámba</i> 1. os. sg. – játra „moje játra“
d. jazyk Kpelle (Welmers 1973, s. 279)	<i>ŋa</i> já „můj dům“	<i>perei</i> dům	<i>m-pôlu</i> 1. os. sg. – záda „moje záda“

e. jazyk Jul'hoan (Dickens 2005, s. 35)	<i>mí</i> 1. os. sg.	<i>tjù</i> dům	<i>m</i> 1. os. sg.	<i>bá</i> otec
	„můj dům“		„můj otec“	

Haimanovo pojetí dále předpokládá, že pokud jde o vzdálenost vyrovnání, měl by se další prvek ve zcizitelných konstrukcích nacházet uprostřed mezi posesorem a posesem, jak je vidět na kanonických příkladech z maltštiny (*is-siggu tiegh-i* [the-chair of-me] ‘my chair’ (moje židle), (odst. 1) a z Abunu (*ji bi nggwe* [I of garden] ‘my garden’ (moje zahrada), odst. 18). Další prvek se nicméně může vyskytovat i vlevo nebo vpravo od posesora nebo posesa, viz příklady 30.

(30)	ZCIZITELNÉ KONSTRUKCE	NEZCIZITELNÉ KON.
a. jazyk Puluwat (Elbert 1974, s. 55, 61)	<i>nay-iy</i> 1. os. sg. posesum „můj šéf“	<i>hamwol</i> šéf <i>pay-iy</i> ruka-1. os. sg. „moje ruka“
b. jazyk ‘O’odham (Zepeda 1983, s 74–81)	<i>ñ-mi:stol-ga</i> 1. os. sg.-kočka- posesor „moje kočka“	<i>ñ-je’e</i> 1. os. sg.-matka „moje matka“
c. jazyk Koyukon (Thompson 1996, s, 654, 667)	<i>se-tel-e’</i> 1. os. sg.-ponožky- posesor „moje ponožky“	<i>se-tlee’</i> 1. os. sg.-hlava „moje hlava“
d. jazyk Achagua (Wilson 1992)	<i>nu-caarru-ni</i> 1. os. sg.-auto-posesor „moje auto“	<i>nu-wíta</i> 1. os. sg.-hlava „moje hlava“

Můj ekonomický přístup predikuje pouze kratší kódování nezcizitelných konstrukcí, ale neurčuje pozici dalšího kódovacího prvku (extra coding element) v konstrukcích zcizitelných. Příklady (30 a-c) dokládají Haimanův přístup založený na ikonicitě, ale jsou kompatibilní i s mým ekonomickým přístupem. Haiman uvádí příklad z Puluwatu (austronéský jazyk) a na něm si uvědomuje nesprávnost svého tvrzení. Uznává, že své prvotní zobecnění bude muset přeformulovat. Neuvědomuje si ale, že fakta dále nepodporují žádnou roli ikonicity.

Některé jazyky nakonec také ukazují otevřené kódování nezcizitelných substantiv, ale pouze pokud nejsou posesivní. Příklad najdeme v jazyce Koyukon (athabaské jazyky, Thompson 1996, s. 654, 656, 667):

(31) jazyk Koyukon	NEPOSESIVNÍ TVARY	POSESIVNÍ TVARY
zcizitelná substantiva	<i>tel</i> ponožky „ponožky“	<i>se-tel-e'</i> 1. os. sg ponožky- posesor „moje ponožky“
nezcizitelná substantiva	<i>k'e-tee'</i> nepos.-head „hlava“	<i>se-tee'</i> 1. os. sg.-hlava „moje hlava“

Haimanova ikonicita, na rozdíl od ekonomického přístupu, neuvádí žádné predikce o neposesivních konstrukcích: Zcizitelná substantiva mají tendenci mít v posesivních konstrukcích otevřené kódování, nezcizitelná substantiva naopak v neposesivních.

Proto je ikonický přístup jednak příliš slabý (nepředpokládá krátká nezcizitelná posesivní zájmena, tabulka 29) a jednak příliš silný (špatně predikuje, že vzory v tabulce 30 nejsou možné). Jazyková ekonomie naproti tomu vytváří samé správné predikce.

6.2. Kauzativní konstrukce

Znovu opakuji, že přímé kauzace jsou značně frekventovanější než kauzace nepřímé, což také vysvětluje, proč mají kohezivnější kódování. Ikonicitu tady není třeba.

Abychom dokázali, že je to pravda, měli bychom zkoumat korpusy jazyků s pravidelným gramatickým rozdílem mezi přímými a nepřímými kauzacemi, jak uvádějí příklady 19 a 20 (jazyk Búrů a japonština). Doufám, že tato práce bude inspirovat podobný výzkum. Podle mého názoru budou mít přímé kauzace mnohem vyšší frekvenci než nepřímé. Anglická odborná literatura se zabývá rozdíly mezi různými typy opisných kauzativních konstrukcí. Podle Britského národního korpusu mají tato čtyři kauzativní slovesa a jejich infinitivní tvary frekvenci (Gilquin 2006, s. 7):

(32)		mluvený	psaný	celkem
	<i>make (udělat)</i>	898	258	1,156
	<i>get (dostat)</i>	350	52	402
	<i>cause (způsobit)</i>	15	207	222
	<i>have (mít)</i>	48	29	77

Kauzativa *make* (udělat) a *get* (dostat) jsou obvykle chápána jako vyjádření přímějšího typu kauzace, kauzativa *cause* (způsobit) a *have* (mít) naopak vyjadřují nepřímý typ kauzace. A to je přesně to, co jsme předpokládali.

Můžeme také porovnávat lexikální kauzativní slovesa s opisnými kauzativy (jako Haiman 1983 v případě sémantického aspektu). V tabulce 33 je uvedeno několik frekvenčních výsledků z Britského národního korpusu (jedná se o tvary, které se poji se zájmenem), např. *kill me* (zab mne), *cause him to die* (zavinit jeho smrt), apod.

(33)	<i>stop (zastavit)</i>	3267	<i>cause to stop (způsobit zastavení)</i>	6
	<i>kill (zabít)</i>	2400	<i>cause to kill (způsobit zabít)</i>	2
	<i>raise (zvednout)</i>	466	<i>cause to raise (způsobit zvednutí)</i>	3
	<i>bring down (svrhnout)</i>	269	<i>cause to come down (způsobit spadnutí)</i>	0
	<i>drown (utonout)</i>	80	<i>cause to drown (způsobit utonutí)</i>	0

Toto srovnání je komplikovanější než v předchozí tabulce (32), neboť se délka obou typů kauzativ výrazně liší. Bylo by tedy možné předpokládat, že lexikálně přímá kauzativa jsou frekventovanější jednoduše jen proto, že jsou kratší. Tyto výsledky, pokud jsou vůbec možné, nejsou nijak zvláště přesvědčivé (Haspelmath 2007, odst. 6.5). V ideálním případě bychom přesto chtěli tuto korpusovou studii provést na jazycích, ve kterých jsou všechny kauzace vysvětleny gramaticky (např. i slovesa jako *kill* (zabít) a *raise* (zvýšit) jsou vyjádřeny jako *die-CAUS* a *rise-CAUS*). Protože má ale většina přímých kauzativ ve všech jazycích vysokou frekvenci (ve smyslu absolutním), obvykle lze najít mnoho kontaminovaných výrazů pro kauzativa, které omezují naše možnosti pro počet korpusů. Na základě údajů uvedených v tabulce 32 a 33 ale můžeme tvdit, že přímé kauzace jsou obecně frekventovanější než nepřímé.

Platí-li tohle, ekonomický přístup může učinit další predikci, a to, že označení nepřímé kauzace by mělo být nejen méně kohezivní, ale také by mělo mít tendenci být

delší. Řada jazyků má ve skutečnosti dva typy kauzací, které se primárně liší délkou, nikoli kohezí (Dixon, 2000, s. 74–8).

(33)	NEPŘÍMÁ KAUZATIVA	PŘÍMÁ KAUZATIVA
a. amharština (Haiman 1983, s. 786; Amberber 2000, s. 317–20)	<i>as-bälla</i> CAUS-eat „force to eat“ (přinutit k jídlu)	<i>a-bälla</i> CAUS-eat „feed“ (nakrmit)
b. hindština (Dixó 2000, s. 67; Saksena 1982)	<i>ban-vaa-</i> be.built-CAUS „have sth built“ (mít něco postaveno)	<i>ban-aa-</i> be.built-CAUS „build“ „postavit“
c. jinghpaw (Maran & Clifton 1976)	<i>-shangun</i>	<i>-sha</i>
d. kríkština (Martin 2000, s. 394–399)	<i>-ipeyc</i>	<i>-ic</i>

Haiman uvádí příklad z amharštiny jako příklad kontrastu ikonicity, toto tvrzení se ale neslučuje s jeho samotným pojetím ikonicity. Dva typy kauzací v amharštině a v dalších jazycích uvedených v tabulce 33 se neliší kohezí, ale délkou. Rozdíl mezi nimi tedy může predikovat pouze ekonomický přístup.³²

³² Další pozorování je založené na tom, že přímé a nepřímé kauzace nejsou jediným sémantickým parametrem, v němž se protichůdná kauzativa liší. Dixon (2000, s. 76) uvádí následující kritéria a podotýká, že všechna mají tendenci být ve vzájemném vztahu se stupněm kompaktnosti kauzativního markeru (např. jeho krátkosti).

DELŠÍ MARKER

action (akční)
transitive (přechodný)
causee having control (mít pod kontrolou)

causee unwilling (neochotný)
causee fully affected (plně afektovaný)
accidental (nahodilý)

with effort (s úsilím)

KRATŠÍ MARKER

state (stabilní)
intransitive (stálý)
causee lacking control (nemít pod kontrolou)

causee willing (ochotný)
causee partially affected (částečně afektovaný)
intentional (záměrný)

naturally (přirozeně)

Všechny tyto příklady nezapadají pod pojem „menší koncepční vzdálenost“, ale mohou být spojovány s frekvenční asymetrií. Je to otázka budoucího zkoumání.

6.3. Koordinační skupiny

Zatímco Haimanovo pojednání o příkladech uvedených výše (21–22) pouze zmiňuje sémantický kontrast mezi větší a menší koncepční vzdáleností, Wälchliho terminologie již poukazuje na skutečný motivující faktor: Přirozená koordinace (21b, 22b a 23b) je „přirozená“, tedy frekventovaná a očekávaná u dvojic výrazů, náhodná koordinace vedle toho frekventovaná není, a nelze ji tedy očekávat. U náhodných koordinací je tedy ekonomičtější užití explicitnějšího a méně kohezivního kódování, zatímco u přirozené koordinace méně explicitního, a naopak kohezivnějšího kódování.

Frekvenční výpočet pro větnou koordinaci je poměrně nepodstatný. Například v německé verzi pohádky Vlk a sedm malých kůzlátek (autor Bratři Grimmové) je 47 koordinačních spojení se spojkou *a*, 41 z nich má stejný subjekt a šest subjekt rozdílný. Všech 47 se projevuje časovou blízkostí.

Pro slovní spojení typu *da-dzma* „brother-and-sister“ (bratr a sestra) (23b) jsou frekvenční výpočty méně přímočaré, neboť je definice náhodné a přirozené koordinace poměrně nejasná. Wälchli popisuje přirozenou koordinaci jako „koordinaci jednotek, u nichž se předpokládá, že se budou spoluvyskytovat, budou si významově blízké a budou vytvářet koncepční jednotky“ (2005, s. 5).

Pouze na základě těchto příkladů nelze toto tvrzení plně ověřit. Je ale dost dobře možné, že i na příkladu jmenných frází půjde dokázat, že se koordinace typu „brother and sister“ (bratr a sestra) vyskytuje frekventovaněji než koordinace typu „the man and the snake“ (muž a had).

6.4. Doplnkové (větné) konstrukce

U mnoha příkladů uvedených Haimanem nebo Givónem je frekvenční vysvětlení naprosto zjevné. U sloves *want* (chtít) je užívání stejného subjektu v drtivé většině frekventovanější než užití subjektu odlišného, a to ze snadno pochopitelných důvodů (naše touhy se přirozeně týkají především nás samotných), což se často projevuje kratším kódováním (Haspelmath 1999). Vysvětluje to rozdíl mezi anglickým *wanna* a *want to*, stejně tak jako rozdíl mezi *gotta* a *got to* – *I gotta go home now vs. I got to go to Hawaii last winter* (Musím jít domů vs. Minulou zimu jsem musel na Havaj). S tímto tvrzením přišel už Bolinger (1961, s. 27) (zestručnění se váže na familiárnost, Haiman 1985, s. 126).

Zřejmé frekvenční asymetrie se také nacházejí mezi těmito dvojicemi slov: *make/cause* (udělat/zavinit) (25), *want/wish* (chtít/přát) (26) a *tell/insist* (říct/trvat na něčem) (27), což stačí k vysvětlení kratšího kódování prvního členu v každé dvojici.³³ Givón správně uvádí, že se ve všech případech nachází i sémantický kontrast, ale aby mohl dokázat jasnou odpovědnost sémantického kódu za formální kontrast, musel by poskytnout kontrastní příklady konstrukcí s přibližně stejnou frekvencí. U kontrastů v příkladech (28 a–b) – *She saw him coming out of the theatre* vs. *She saw that he came out of the theatre* (Viděla ho odcházet z divadla vs. Viděla, že vyšel z divadla), které nevykazují výrazné frekvenční asymetrie, jsou velmi podstatné další faktory: V příkladě (28a) se musí doplňková událost stát souběžně s událostí hlavní, zatímco v příkladě (28b) může doplňující událost probíhat v čase jiném – *She saw that he would come out only two hours later / that he had come out two hours earlier* (Viděla, že vyjde až za dvě hodiny / Viděla, že vyšel před dvěma hodinami). Cristofarová (2003, odst. 5.3.2) pracuje s pojmem „předurčení“ časové hodnoty doplňkové věty a správně vysvětluje nedostatek finitnosti (chybějící čas) v příkladu 28a pomocí syntagmatické ekonomie. Informace snadno odvoditelné z kontextu lze vynechat (Horie 1993, s. 203–212).

Tento faktor předurčenosti samozřejmě do jisté míry souvisí s širším pojetím sémantické blízkosti. Pokud doplňkové sloveso předurčuje časovou hodnotu a další sémantické vlastnosti doplňku, lze jej považovat za jeden z aspektů „koncepční blízkosti“ nebo „událostní integrace“. Podobné příklady ale neposkytují důkazy pro ikonicitu koheze, vyšší syntagmatická koheze věty *She saw him coming out of the theatre* (Viděla ho vycházet z divadla) je opět připisována ekonomickému principu.³⁴

³³ Leech a kol 2014 uvádí následující lexémy, které lze chápat jako reprezentativní příklady pro doplňkové větné konstrukce: *want* (chtít) 945, *wish* (přát) 30, *tell* (říct) 775, *insist* (trvat na něčem) 67, *make* (dělat) 2165, *cause* (způsobit) 206.

³⁴ Ačkoli je podle Cristofarové (2003, k. 9) „předurčující“ faktor důležitý, stále považuje sémantickou integraci a ikonicitu za faktory vysvětlující doplňkové větné konstrukce. Stejně jako Haiman a Givón však nebere v potaz frekvenci založenou na ekonomii.

7. Závěr

Většina stěžejních jevů, vysvětlených na základě ikonicity kvantity, komplexity a koheze, by měla být z mnoha dobrých důvodů vysvětlena na základě frekvenčních asymetrií a ekonomického principu. Lingvisté mohou konečný výsledek považovat za ikonický, ale ikonicitu není rozhodujícím kauzálním faktorem. Lingvisté se jen zřídka zabývají mechanismem, podle kterého by ikonicitu mohla hrát kauzální roli při vývoji gramatiky. I když Givón uvádí, že ikonické struktury jsou zpracovatelnější než struktury neikonické.

„Meta-princip ikonicity: Všechny ostatní věci jsou stejné, kódovanou zkušenost je snazší uchovat, znovu získat a užít ke komunikaci, pokud je kód maximálně izomorfní k dané zkušenosti.“

Podobné tvrzení uvádí i Dressler a kol. (1987, s. 18): „Čím více je znak ikonický, tím je i ‚přirozenější‘, i nenáročný mluvčí si uvědomí, že jej používá.“

Pokud by tato tvrzení platila i pro ikonicitu kvantity, komplexity a koheze, měla by jasně predikovat, že jsou podobné ikonické struktury preferovány mluvčími, a měli bychom vliv ikonicity vidět i v jazykových strukturách. Ve skutečnosti tento vliv ale nevidíme. Vidíme vliv frekvence a předvídatelnosti, tedy ekonomického principu, který je (jak každý souhlasí) potřebný. Můžeme tedy tvrdit, že výše uvedená tvrzení jsou nesprávná, a že bychom neměli preferovat vysvětlení na základě ikonicity.

O příslušné roli ikonicity a jazykové ekonomie se hovořilo již v 80. letech 20. století. Formální komplexnost/jednoduchost je podle Haimana (1983, s. 802) velmi často ekonomicky motivovaná. Odmítl subsumpci ekonomické motivace podle ikonicity, i když by podle někomu mohla být shoda mezi lingvistickou (plná nebo redukovaná verze) a koncepční (předvídatelnost nebo nepředvídatelnost) stránkou ikonická sama o sobě. Jako příklad ekonomické motivace uvádí tendenci předvídatelných referentů ke kratšímu kódování (krátká zájmena nebo nula). U méně předvídatelných nebo nepředvídatelných referentů je naopak kódování delší (dlouhá zájmena nebo jmenné fráze) (Givón 1983).

Givón (1985, s. 197) ale spatřuje korelaci mezi nepředvídatelností a množstvím kódovacího materiálu jako primárně ikonickou (také v Givón 1991, s. 87–89) a protestuje proti Haimanovu ekonomickému přístupu:

„...ekonomický princip tady nemůže samostatně platit, protože výsledkem podobné situace by byla pouze nulová anafora pro identifikaci všech témat v diskurzu.“

Tato ekonomie (upřednostňující mluvčího) ale není jediným relevantním faktorem při komunikaci. Kdyby neexistoval žádný opoziční princip distinktivnosti (upřednostňující posluchače), neměli bychom vůbec žádné jazykové formy. Givón rovněž argumentuje následujícím:

„Je možné, že Zipfovy ekonomické úvahy byly ve skutečnosti zapojeny do diachronního...formování kvantového měřítka. Výsledkem je nicméně ikonicko-izomorfní vztah mezi kódem a kódovaným. Takový vztah s sebou určitě nese svoji meta-motivaci, tedy (ikonický meta-princip, uvedený na začátku této kapitoly).“

Toto poslední tvrzení jednoduše nesedí. Pokud je konečný výsledek v očích analytika ikonický, neznamena to, že je ikonicky motivován (že je ikonicita relevantním kauzálním faktorem). Empirické důkazy z frekvenčních rozdělání a lingvistické typy kódování uvedené v této studii ukazují, že ikonicita může být pro vysvětlení gramatických asymetrií (které tady rozebíráme) bezvýznamná. Haiman tedy oproti Givónovi správně upřednostnil ekonomii před ikonicitou při vysvětlení kvantity u referenčních výrazů. Haimanovo ekonomické vysvětlení by nicméně mělo být rozšířeno i na řadu dalších případů, které on i další lingvisté doposud vysvětlovali na základě ikonicity.

8. Seznam použité literatury

Aissen, Judith (2003). Differential object marking: Iconicity vs. economy. *Natural Language and Linguistic Theory* 21 (3): 435-483.

Amberber, Mengistu (2000). Valency-changing and valency-encoding devices in Amharic. In *Changing valency*, R.M.W. Dixon, and Alexandra Y. Aikhenvald (eds.), 312-332. Cambridge: Cambridge University Press.

Anderson, Stephen C. (1979). Verb structure. In *Aghem grammatical structure*, Larry Hyman (ed.), 73-136. (Southern California Occasional Papers in Linguistics 7.) Los Angeles: University of Southern California.

Anttila, Raimo (1989). Reprint. *Historical and comparative linguistics*. 2d ed. Amsterdam: Benjamins.

Archangeli, Diana B. (1997). Optimality Theory: An introduction to linguistics in the 1990s. In *Optimality Theory: An overview*, Diana B. Archangeli and Douglas G. Pulleyblank (eds.), 1-32. Malden/MA: Blackwell.

Benveniste, Émile (1946). Relations de personne dans le verbe. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 43: 1-12.

Berry, Keith and Christine Berry (1999). *A description of Abun: A West Papuan language of Irian Jaya*. (Pacific Linguistics, B-115) Canberra: Australian National University. Blansitt, Edward L. 1973. Bitransitive clauses. *Working Papers in Language Universals (Stanford)* 13: 1-26.

Blevins, Juliette (2004). *Evolutionary phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bolinger, Dwight (1961). Generality, gradience, and the all-or-none. The Hague: Mouton.

Bossong, Georg (1985). *Differenzielle Objektmarkierung in den neuiranischen Sprachen*. Tübingen: Narr.

- Bossong, Georg (1998). Le marquage différentiel de l'objet dans les langues d'Europe. In *Actance et valence dans les langues de l'Europe*, Jack Feuillet (ed.), 193-258. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bybee, Joan L. (1985). *Morphology: A Study of the relation between meaning and form*. Amsterdam: Benjamins.
- Bybee, Joan L. and Paul Hopper (eds.) (2001). *Frequency and the emergence of linguistic structure*. Amsterdam: Benjamins.
- Comrie, Bernard (1989). Reprint. *Language Universals and Linguistic Typology*. 2d ed. Oxford: Blackwell.
- Corbett, Greville, Andrew Hippisley, Dunstan Brown, and Paul Marriott (2001). Frequency, regularity and the paradigm: A perspective from Russian on a complex relation. In *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*, Joan Bybee and Paul Hopper (eds), 201-226. Amsterdam: John Benjamins.
- Croft, William (1990a). *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press. (1990b) Possible verbs and the structure of events. In *Meanings and prototypes: Studies in linguistic categorization*, S.L. Tsohatzidis (ed.), 48-73. London: Routledge. 2003. Reprint. *Typology and universals*. 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William and Alan Cruse (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dickens, Patrick J. (2005). *A concise grammar of Ju|'hoan*. Cologne: Köppe.
- Dixon, R. M. W. (2000). A typology of causatives: Form, syntax and meaning. In *Changing valency*, R. M. W. Dixon and Alexandra Y. Aikhenvald (eds.), 30-83. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dressler, Wolfgang U. (1995). Interactions between iconicity and other semiotic parameters in language. In *Iconicity in language*, Raffaele Simone (ed.), 21-37. Amsterdam: Benjamins.

- Dressler, Wolfgang U., Willi Mayerthaler, Oswald Panagl and Wolfgang U. Wurzel (1987). *Leitmotifs in Natural Morphology*. (Studies in Language Companion Series 10.) Amsterdam: Benjamins.
- Elbert, Samuel (1974). *Puluwat grammar*. (Pacific Linguistics, B-29.) Canberra: Australian National University.
- Fenk-Oczlon, Gertraud (1990). Ikonismus versus Ökonomieprinzip: Am Beispiel russischer Aspekt-und Kasusbildungen. *Papiere zur Linguistik* 42 (1): 49-69.
- Fenk-Oczlon, Gertraud (1991) Frequenz und Kognition – Frequenz und Markiertheit. *Folia Linguistica* 25 (3-4): 361-394.
- Filimonova, Elena (2005). The noun phrase hierarchy and relational marking: Problems and counterevidence. *Linguistic Typology* 9 (1): 77-113.
- Gilquin, Gaëtanelle (2006). The verb slot in causative constructions: Finding the best fit. *Constructions* SV1-3. (www.constructions-online.de)
- Givón, Talmy (1980). The Binding Hierarchy and the Typology of Complements. *Studies in Language* 4: 333-377.
- (1985) Iconicity, isomorphism and non-arbitrary coding in syntax. In *Iconicity in syntax*, John Haiman (ed.), 187-219. Amsterdam: Benjamins.
- (1990) *Syntax: A functional-typological introduction*. Vol. II. Amsterdam: Benjamins.
- (1991) Isomorphism in the grammatical code: Cognitive and biological considerations. *Studies in Language* 15 (1): 85-114.
- (1995) Markedness as meta-iconicity: Distributional and cognitive correlates of syntactic structure. In *Functionalism and grammar*, T. Givón, 25-69. Amsterdam: Benjamins.
- 2001 *Syntax: An introduction*. Volume II. Amsterdam: Benjamins.
- Givón, T. (ed.) (1983). *Topic Continuity in Discourse: A quantitative cross-language study*. Amsterdam: Benjamins.

- Greenberg, Joseph H. (1963)[1966]. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In *Universals of grammar*, Joseph H. Greenberg (ed.), 73-113. 2nd ed. 1966. Cambridge, Mass.: MIT Press. (1st ed. 1963)
- (1966) *Language universals, with special reference to feature hierarchies*. (Janua Linguarum, Series Minor 59.) The Hague: Mouton.
- Haiman, John (1980). The iconicity of grammar. *Language* 56: 515-540.
- (1983) Iconic and economic motivation. *Language* 59: 781-819.
- (1985) *Natural syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1994) Iconicity. In *The encyclopedia of language and linguistics*, R.E. Asher (ed.), 1629-1633. Oxford: Pergamon Press.
- (2000) Iconicity. In *Morphology: An international handbook*, Geert Booij, Joachim Mugdan and Christian Lehmann (eds.), 281-288. Vol. I. Berlin: de Gruyter.
- Haspelmath, Martin (1993). More on the typology of inchoative/causative verb alternations. In *Causatives and transitivity*, Bernard Comrie and Maria Polinsky (eds.), 87-120. (Studies in Language Companion Series 23.) Amsterdam: Benjamins.
- (1999) On the cross-linguistic distribution of same-subject and different-subject complement clauses: Economic vs. iconic motivation. Paper presented at the ICLC, Stockholm, July 1999. (Handout available from author's website.) Against markedness (and what to replace it with). *Journal of Linguistics* 42 (1): 1-46.
- (2006) Against markedness (and what to replace it with). *Journal of Linguistics* 42 (1): 1-46.
- (2007) Creating economical morphosyntactic patterns in language change. To appear in *Language universals and language change*, Good Jeff (ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Hawkins, John A. (2004). *Efficiency and complexity in grammars*. Oxford: Oxford University Press.
- Helmbrecht, Johannes (2004). Ikonizität in Personalpronomina. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 23: 211-244.

- Hockett, Charles F. (1958). *A course in modern linguistics*. New York: MacMillan.
- Horn, Wilhelm (1921) *Sprachkörper und Sprachfunktion*. Berlin: Mayer & Müller.
- Hyman, Larry (1971). Consecutivization in Fe'fe'. *Journal of African Languages* 10 (2): 29-43.
- Itkonen, Esa (2004). Typological explanation and iconicity. *Logos and Language* 5 (1): 21-33.
- Jäger, Gerhard (2004). Learning constraint sub-hierarchies: The Bidirectional Gradual Learning Algorithm. In *Pragmatics in OT*, R. Blutner and H. Zeevat (eds.), 251-287. Palgrave MacMillan.
- Jakobson, Roman (1963)[1966]. Implications of language universals for linguistics. In *Universals of language*, Joseph H. Greenberg (ed.), 263-278. 2d ed. 1966. Cambridge, MA: MIT Press. (First edition 1963).
- (1965)[1971] Quest for the essence of language. In *Selected Writings*, vol. II, 345- 359. The Hague: Mouton. (Originally published in *Diogenes* 51(1965)).
- (1971) Relationship between Russian stem suffixes and verbal aspects. In *Selected Writings*, vol. II, 198-202. The Hague: Mouton.
- Johnston, Ray (1981). Conceptualizing in Nakanai and English. In *Syntax and semantics in Papua New Guinea languages*, Karl Franklin (ed.), 212-224. Ukarumpa, Papua New Guinea: SIL.
- Kalectaca, Milo (1978). *Lessons in Hopi*. Tucson: University of Arizona Press.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria (1996). Possessive noun phrases in Maltese: Alienability, iconicity and grammaticalization. *Rivista di Linguistica* 8 (1): 245-274.
- Lakoff, George and Mark Johnson (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald (2000). The meaning of of. In *Grammar and conceptualization*, 73-90. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Lee, David (2001). *Cognitive linguistics: an introduction*. Melbourne: Oxford University Press.
- Leech, Geoffrey, Paul Rayson, and Andrew Wilson (2001) *Word frequencies in written and spoken English based on the British National Corpus*. Harlow, England: Pearson Education.
- Lehmann, Christian (1974) Isomorphismus im sprachlichen Zeichen. In *Linguistic workshop II: Arbeiten des Kölner Universalienprojekts 1973/4*, Hansjakob Seiler (ed.), 98-123. (Structura 8.) München: Fink.
- Levin, Beth and & Malka Rappaport-Hovav (1995) *Unaccusativity*. Cambridge/MA: MIT Press.
- Levinson, Stephen C. (2000). *Presumptive meanings: The theory of generalized conversational implicature*. Cambridge/MA: MIT Press.
- Maran, L.R. and J.R. Clifton (1976). The causative mechanism in Jinghpaw. In *The grammar of causative constructions*, Masayoshi Shibatani (ed.), 443-458. New York: Academic Press.
- Martin, Jack B. (2000). Creek voice: Beyond valency. In *Changing valency*, R.M.W. Dixon and Alexandra Y. Aikhenvald (eds.), 375-403. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matthews, Peter (1991). Reprint. *Morphology*. 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayerthaler, Willi (1981). *Morphologische Natürlichkeit*. Wiesbaden: Athenaion.
 (1987) System-independent morphological naturalness. In Dressler et al., 25-58.
 (1988) *Naturalness in morphology*. Ann Arbor: Karoma.
- McKay, Graham R. (1996). Body parts, possession marking and nominal classes in Ndjébbana. In *The grammar of inalienability*, Hilary Chappell and William McGregor (eds.), 293-326. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mel'čuk, Igor' A. (1967) K ponjatiju slovoobrazovanija. *Izvestija Akademii Nauk SSSR, serija literatury i jazyka* 26 (4): 352-362.

- Moravcsik, Edith A. (1978). Reduplicative constructions. In *Universals of Human Language*. Vol. 3. *Word Structure*, Joseph H. Greenberg (ed.), 297-334. Stanford: Stanford University Press.
- Mosel, Ulrike & Hovdhaugen, Even (1992) *Samoan reference grammar*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Newmeyer, Frederick (1992). Iconicity and generative grammar. *Language* 68: 756-796.
- Nichols, Johanna (1988). On alienable and inalienable possession. In *In honor of Mary Haas*, William Shipley (ed.), 557-609. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Osthoff, Hermann (1899). *Vom Suppletivwesen der indogermanischen Sprachen*. Heidelberg: Hörning.
- Plank Frans, (1979). Ikonisierung und De-Ikonisierung als Prinzipien des Sprachwandels. *Sprachwissenschaft* 4: 121–158.
- Ronneberger-Sibold, Elke (1988). Entstehung von Suppletion und Natürliche Morphologie. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 41: 453-462.
- Saksena, Anuradha (1982). Contact in causation. *Language* 58: 820-831.
- Taylor, John R. (2002). *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, Chad (1996). On the grammar of body parts in Koyukon Athabaskan. In *The grammar of inalienability*, Hilary Chappell and William McGregor (eds.), 651-676. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Tiersma, Peter (1982). Local and general markedness. *Language* 58: 832-849.
- Wälchli, Bernhard (2005). *Co-compounds and natural coordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Waugh, Linda R. (1982). Marked and unmarked: A choice between unequals. *Semiotica* 38, 299-318.

Welmers, Wm. E. (1973). *African language structures*. Berkeley: University of California Press.

Wilson, Peter J. (1992). Una descripción preliminar de la gramática del Achagua (Arawak).

Bogotá: Asociación Instituto Lingüístico de Verano.

Witkowski, S.R. and Cecil H. Brown (1983). Marking reversal and cultural importance. *Language* 59. 569-582.

Wright, Sandra Kimberly (2001). Internally caused and externally caused change of state verbs. Ph.D. diss., Northwestern University (Evanston, IL).

Zepeda, Ofelia (1983). *A Papago grammar*. Tucson: University of Arizona Press.

Zwicky, Arnold (1978). On markedness in morphology. *Die Sprache* 24, 129-143.

6 ZÁVĚR

Magisterská diplomová práce se zabývá komentovaným překladem studie *Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries* od Martina Haspelmatha (2008). Cílem práce bylo vytvořit co nejvěrnější kopii originálu a zpřístupnit tak studii českým čtenářům. Překlad je doplněn komentáři vyjadřujícími se k translatologické problematice, vybraným překladatelským metodám a postupům a k otázce terminologie.

Martin Haspelmath se zabývá explanacemi v lingvistice. Z hlediska řady funkčních motivací jazykových univerzálií je předním zastáncem explanací pomocí frekvence jazykového užívání. Haspelmath svou teorií navázal na práci Joan L. Bybeeové (2007) *Frequency of Use and the Organization of Language*, podle které slouží frekvence tvarů k vysvětlení jazykových struktur.

Všechny univerzální morfosyntaktické asymetrie mohou být podle Haspelmatha vysvětleny na základě frekvenčních asymetrií. Vykazují ekonomickou motivaci, tj. frekventovanější tvary mají obvykle kratší formu (např. singulárové tvary jsou kratší, než tvary plurálové). Prostřednictvím frekvence jako explanace gramatických asymetrií se autor snaží přijít na to, proč vypadají dané jazykové struktury právě tak, jak vypadají.

V první části textu je krátce představena osoba autora, jeho dosavadní působení, stěžejní práce a obecně metodologická témata. Pro tuto práci byl zásadní jeho zájem o otázky jazykového srovnání, hledání a vysvětlení univerzálií v jazykových systémech. Stručně jsou také vymezeny základní pojmy v Haspelmathově studii: ikonocita, frekvence a příznakovost.

Kapitola Komentář k překladu shrnuje a blíže představuje veškeré překladatelské metody a postupy, které byly využity při transformaci textu z výchozího jazyka do jazyka cílového. Zahrnuje i obecnou charakteristiku odborného stylu a specifika a problémy, s nimiž se překladatel obvykle potýká při překladu podobného typu textu z angličtiny do češtiny. Vybrané překladatelské postupy byly stručně představeny a doplněny o konkrétní příklady z překládaného textu. Dále se zaměřuje na prezentaci autora, grafickou a obsahovou stránku textu a podobné jevy, které prostupují celý překlad.

Hlavní částí práce je překlad textu *Frekvence vs. ikonocita při interpretaci gramatických asymetrií*. Martin Haspelmath se v této studii snaží vyvrátit tvrzení,

že ikonická kvantita, ikonická komplexnost a ikonická koheze hrají motivující roli při vysvětlení gramatických asymetrií. Gramatické asymetrie představují nesouměrnosti v jazykových systémech, např. je více singulárních tvarů substantiv než tvarů plurálních nebo singulární tvar je kratší než tvar plurální. Za vhodný nástroj k vysvětlení těchto univerzálních asymetrií považuje Haspelmath frekvenci jazykového užívání. Na příkladech demonstruje, že se kratší a koheznější formy výrazu vyskytují podstatně častěji než formy delší a méně kohezní. Vysvětlení podobných asymetrií pomocí ikonické proto považuje za nadbytečné. Jako další argument uvádí skutečnost, že frekvenční explanace, na rozdíl od těch ikonických, nepřináší nesprávné predikce.

Podobně je podle Haspelmatha v lingvistice nadbytečný i pojem příznakovost, neboť jej lze jednoduše nahradit synonymem abnormální nebo neobvyklý. Výraz příznakovost je podle něj matoucí a jako nástroj k vysvětlení univerzálních asymetrií není opodstatněný.

Vedle hlavní teze, že by všechny tyto explanace měly být vysvětlovány pomocí frekvence, se autor také snaží ukázat, že frekvence je jedním z faktorů, které indikují, proč je podoba určité jazykové struktury právě taková, jaká je.

Po formální a obsahové stránce nebylo do původního textu téměř zasaženo. Číslování kapitol i příkladů zůstalo zachováno, došlo pouze k posunutí číslování poznámek pod čarou.

Účelem této práce bylo přeložit a představit studii *Frekvence vs. ikonická při interpretaci gramatických asymetrií* od Martina Haspelmatha českým čtenářům. Studie se snaží objasnit spor o roli frekvence a ikonické v jazyce a mohla by pomoci ozřejmit některé problémy dané oblasti.

ANOTACE

Jméno a příjmení autorky: Bc. Nikola Findová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Překlad odborného textu s komentářem (*Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries*, Haspelmath Martin)

Jméno vedoucího diplomové práce: doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Počet znaků: 127 201

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 47

Klíčová slova: komentovaný překlad, frekvence, ikonicita, příznakovost, gramatické asymetrie, Martin Haspelmath

Keywords: annotated translation, frequency, iconicity, markedness, grammatical asymmetries, Martin Haspelmath

Tato diplomová práce se zaměřuje na komentovaný překlad studie *Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries* od Martina Haspelmatha (2008). Práce se zabývá překladem odborného textu, který je doplněn komentáři vyjadřujícími se k translatologické problematice a k vybraným překladatelským postupům. Zahrnuta je i obecná charakteristika typologie angličtiny a češtiny a jejich základních vlastností. Vedle toho se text zabývá také změnami syntaktických struktur a systémovými rozdíly obou jazyků. Představena je osoba autora, jeho dosavadní působení, stěžejní práce a obecně metodologická témata. Pro tuto práci je stěžejní jeho zájem o otázky jazykového srovnání, hledání a vysvětlení univerzálií v jazykových systémech.

RESUMÉ

The diploma thesis is concerned with the annotated translation of the study *Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries* by Martin Haspelmath. The aim of the thesis is to translate this study and introduce it to Czech readers.

Martin Haspelmath is one of the most influential contemporary figures of comparative linguistics and functionalist research of language universals. In this paper he argues that three types of iconicity, namely iconicity of quantity, iconicity of complexity and iconicity of cohesion, play no role in explaining grammatical asymmetries. Instead, formal asymmetries should be explained by frequency asymmetries and the economy principle.

Chapter 4 of this thesis describes selected theoretical approaches and methods, which is used for the process of translation. It briefly characterizes the specifics of scientific text and some particular differences between Czech and English language. The rest of this chapter focuses on annotations and particular examples related to the translated text. The fifth chapter is the translation itself.

The main purpose of the thesis is to translate and introduce the study of Martin Haspelmath *Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries*. The paper focuses on the role of frequency in the diachronic explanation.

SEZNAM LITERATURY

BIBLIOGRAFICKÁ LITERATURA

BEDNAŘÍKOVÁ Božena (ed.), 2015. *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 323 s. Studijní opory. ISBN 978-80-244-4477-2.

BENEŠ, Martin, 2013. *Studie k moderní mluvnici češtiny*. 2., Komunikační situace a styl. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 218 s. Monografie. ISBN 978-80-244-3535-0.

BIRCH, David, 1994. *Stylistics*. In: Asher, R. E. ed., 1994. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Sv. 8 (Soc-Sze). Oxford / New York / Seoul / Tokyo: Pergamon Press. s. 4378–4383.

BYBEE, Joan L., 2007. *Frequency of Use and the Organization of Language*. Oxford: Oxford University Press. 376 s.

ČECHOVÁ, Marie, 2005. *Príznačnosť systémová a situačne-kontextová*. In: *Naše řeč*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, roč. 88, č. 1. s. 9–17.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008. *Současná stylistika*. Praha: NLN. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČERMÁK, František, 2011. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. 4. vyd., v Karolinu 2., dopl. vyd. Praha: Karolinum. 380 s. ISBN 978-80-246-1946-0.

ČMEJRKOVÁ, Světlá, Jindra SVĚTLÁ a František DANEŠ, 1999. *Jak napsat odborný text*. Voznice: Leda. 255 s. ISBN 8085927691.

DANEŠ, František, Miroslav GREPL a Zdeněk HLAVSA, 1987. *Mluvnice češtiny*. 3., Skladba. Praha: Academia. 746 s.

DOKULIL, Miloš, 2013. *Sémantika a překlad (nejen Lockova „understanding“)*. *Studia philosophica*, Brno: Masarykova univerzita, roč. 60, č. 1. s. 85–89. ISSN 1803-7445.

DUŠKOVÁ, Libuše, 2012. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. 4. vyd. Praha: Academia. 673 s. ISBN 978-80-200-2211-0.

GROMOVÁ, Edita a Milan HRDLIČKA, 2003. *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*. Ostrava: Repronis. 103 s. ISBN 80-7329-026-X.

- GVOŽDIAK, Vít, 2014. *Základy sémiotiky 2*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 101 s. Qfwfq, 10. svazek. ISBN 978-80-244-4317-1.
- HAIMAN John, 1980. *The Iconicity of Grammar: Isomorphism and Motivation*. In: *Language*, roč. 56, č. 3. s. 515–540.
- HAIMAN, John, 1983. *Iconic and economic motivation*. In: *Language*, roč. 59, s. 781–819.
- HAIMAN, John, 1992. „*Iconicity*“. In: *International Encyclopedia of Linguistics*. Sv. 2. Oxford: OUP. s. 191–195.
- HASPELMATH, Martin, 1999a. *Optimality and diachronic adaptation*. In: *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, s. 180–205.
- HASPELMATH, Martin, 2006. *Against markedness (and what to replace it with)*. In: *Journal of Linguistics*, s. 25–70.
- HASPELMATH, Martin, 2008a. *Frequency vs. iconicity explaining grammatical asymmetries*. *Cognitive Linguistics*, s. 1–33.
- HASPELMATH, Martin, 2008b. *Creating economical morphosyntactic patterns in language change*. In: Good, J. (ed.), *Linguistic Universals and Language Change*. Oxford: Oxford University Press, s. 185–214.
- HAUSENBLAS, Karel, 1972. *Explicitnost a implicitnost jazykového vyjadřování*. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 33, č. 2. s. 98–105.
- HERBST, Thomas, 2010. *English Linguistics. A coursebook for student of English*. Kepmten: AZ Druck und Datentechnik GmbH. 384 s.
- HRDLIČKA, Milan, 1998. *Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z teorie překladau*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů. 99 s. ISBN 8090220894.
- HRDLIČKA, Milan, 2001. *K překladatelskému porovnání jazyků (v plánu rusko-českém)*. In: *Opera Slavica*, roč. 11, č. 4.s. 6–14. ISSN 1211-7676.
- JAKOBSON, Roman, 1995. *Hledání podstaty jazyka*. In: Jakobson, R., *Poetická funkce*. Jinočany: H&H, s. 42–54. ISBN 80-85787-83-0.
- JEDLIČKA, Alois, 1969. *Univerbizace a multiverbizace v pojmenovacích strukturách*. In: *Slavice Pragnesia XI*. Praha: Univerzita Karlova. s. 93–101.
- KARLÍK Petr (ed.), Marek NEKULA (ed.) a Jana PLESKALOVÁ (ed.), 2016. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN. 1092 s. ISBN 978-80-7422-481-2. Dostupné také z: <https://www.czechency.org/>.

KNITTLOVÁ, Dagmar, 2000. *K teorii i praxi překladu*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 215 s. ISBN 8024401436.

KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ, 2010. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 291 s. Monografie. ISBN 9788024424286.

KRČMOVÁ, Marie, Eva MINÁŘOVÁ, Marie ČECHOVÁ a Jan CHLOUPEK, 1997. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV. 282 s. ISBN 8085866218.

KUFNEROVÁ, Zlata, 2009. *Čtení o překládání*. Jinočany: H&H. 127 s. ISBN 9788073190880.

LEVÝ, Jiří, 1996. *České teorie překladu*. 2. vyd. Editor Jiří HONZÍK. Praha: Ivo Železný. 323 s. ISBN 8023729527.

LEVÝ, Jiří, 2012. *Umění překladu*. 4., upr. vyd. Autor úvodu Zuzana JETTMAROVÁ. Praha: Apostrof. 367 s. ISBN 978-80-87561-15-7.

LOTKO, Edvard, 2003. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 128 s. ISBN 8024407205.

NEWMARK, Peter, 1988. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice-Hall International, xii. 292 s. ISBN 0-13-912593-0.

PETR, Jan, 1986. *Mluvnice češtiny. 2. Tvarosloví*. Editor VESELKOVÁ Jarmila, editor KOMÁREK Miroslav, editor KOŘENSKÝ Jan, editor PETR Jan. Praha: Academia. 536 s.

POPOVIČ, Anton (ed.), 1977. *Překlad odborného textu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo. 253 s.

SAUSSURE, Ferdinand de a Tullio DE MAURO, 2007. *Kurs obecné lingvistiky*. 3., upr. vyd., v nakladatelství Academia 2. vyd. Přeložil František ČERMÁK. Praha: Academia. 487 s. ISBN 9788020015686.

SGALL, Petr, 2011. *Jazyk, mluvení, psaní*. Praha: Karolinum. 307 s. ISBN 978-80-246-1903-3.

SKALIČKA, Vladimír, 2004. *Vladimír Skalička – souborné dílo*. II. díl (1951–1963). Editor František ČERMÁK. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. s. 471-919.

SKALIČKA, Vladimír, František ČERMÁK (ed.), 2006. *Vladimír Skalička – souborné dílo*. 3. díl. 1. vyd. Praha: Karolinum. s. 925–1401. ISBN 80-246-0939-8.

SKOUMALOVÁ, Zdena, 1989. *In margine sémantického pole kvality (vlastnosti) v textu a překladu*. In: Slovo a slovesnost, roč. 50, č. 1. s. 15–31.

STEIGEROVÁ, Marie, 2005. *Česko-ruský, rusko-český kapesní slovník: [s gramatikou a přílohami]*. Ilustroval Pavel DVORSKÝ. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. 896 s. 80-7182-185-3.

INTERNETOVÉ ZDROJE

KŘÍSTEK, Michal. *Vybrané odlišnosti českého a anglosaského pojetí stylu a stylistiky* [online]. Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/stylistika/studie/vecnytext.htm>. Zobrazeno 15. listopadu 2018.

KŘIVAN, Jan. *Martin Haspelmath* [online]. Univerzita Karlova, datum vydání: 25. listopadu 2010, s. 2 [cit. 9. 10. 2018]. Dostupné z: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/krivan/veda/Krivan_2010_SALi_Martin-Haspelmath.pdf.

Osobní profil Martina Haspelmatha na webových stránkách Lipské univerzity, Universität Leipzig [online]. [cit. 25. 9. 2018]. Dostupné z: <http://anglistik.philol.uni-leipzig.de/de/institut/grammatischeuniversalien/prof-dr-martin-haspelmath>.

Osobní webové stránky Martina Haspelmatha. *Nikolai-Lab Leipzig* [online]. Max Planck Institute for the Science of Human History [cit. 9. 10. 2018]. Dostupné z: <https://research.uni-leipzig.de/unicodas/martin-haspelmath/>.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 CD – Studie Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries	87
Příloha 2 Slovník vybraných lingvistických pojmů z kapitoly č. 5.....	87
Příloha 3 Seznam zkratk	93

PŘÍLOHY

Příloha 1 CD – Studie Frequency vs. iconicity in explaining grammatical asymmetries

Příloha 2 Slovník vybraných lingvistických pojmů z kapitoly č. 5

absolutní frekvence	prostý počet výskytů slov v korpusu
agent (konatel)	personální průvodce děje
arbitrárnost	označuje nezávislý, libovolný, nahodilý, přirozeně nemotivovaný vztah mezi označujícím a označovaným
augmentativum	zhrubělý název (jméno), primární význam je negativní hodnocení
deminutivum	zdrobnělý název (jméno)
determinace	určitost, určenost
diagramatičnost	(ikonicita) podobnost vztahů na úrovni označující a označované
distribuce	distribuce jednotky X (kde X může být lingvistický objekt různého typu a různé velikosti) je soubor všech kontextů, v nichž se X objevuje
duál	dvojné číslo pro označení počtu „dva“ (pl. ve staré č. znamenal „více než dva“)
ekonomická motivace	(úspornost) frekventovanější vzorce jsou vyjádřeny menším množstvím materiálu
ergativní sloveso	(nekauzativní sloveso, nekauzativum) zvláštní druh nepřechodného slovesa, sémanticky jsou charakterizována tím, že jejich podmět není aktivně odpovědný za působení slovesa; spíše má vlastnosti, které sdílí s přímým

	předmětem přechodného slovesa.
explanace	výklad, vysvětlení nebo pochopení nějakého jevu nebo procesu
foném	nejmenší invariant zvukové formy jazykového znaku
frekvence	označení počtu výskytů jevu v korpusu, četnost formy nebo jevu
funkční typologie	(funkcionalistická komparativní lingvistika) předmětem zájmu je v první řadě mateřský jazyk a následně jeho srovnání s dalšími jazyky: areálově blízkými, genealogicky příbuznými i ostatními jazyky světa
generalizace	(zobecnění) významová změna, při níž dochází ke zvětšení rozsahu pojmové složky významu, tj. rozšíření třídy předmětů a jevů, k jejichž označení lze jazykový výraz na základě jeho významových rysů užít.
gramatické asymetrie	nesouměrnosti v jazykových systémech (plurálních tvarů substantiv je méně než tvarů singulárních)
ikonicitu (ikoničnost)	bezprostřední významový vztah mezi světem na jedné straně a zvukovou nebo vizuální jednotkou – v jazyce zvukovou nebo grafickou jednotkou
ikonicitu koheze	významy bližší sémanticky jsou vyjádřeny více kohezními formami
ikonicitu komplexnosti	složitější významy jsou vyjádřeny složitějšími formami
ikonicitu kvantity	větší množství významu je vyjádřeno větším množstvím formy, např. pozitiv – komparativ – superlativ u adjektiv v latině
inchoativa	slovesa vyjadřující začátek, změnu uvádějící do situace, stavu apod.

izomorfismus	podobnost mezi jazyky ve fonologické, gramatické či sémantické struktuře n. mezi jednotlivými vrstvami téhož jazykového systému
juxtapozice	tvoření slov spojením dvou n. více slov (bez změny jejich podoby) v jedno slovo, spojení větných členů n. vět prostým položením vedle sebe
kauzace	příčina, způsob
kauzativum	děj, který má ve svém intenčním poli dva participanty: agens a patiens. Jsou to slovesa vyjadřující vztah mezi dvěma na sebe navazujícími ději nebo skutečnostmi, z nichž druhý děj je následek prvního.
kognitivní lingvistika	směr lingvistiky obecně vycházející z předpokladu, že schopnost člověka osvojit si a užívat jazyk je součástí jeho kognitivních schopností, a jazyk a jeho užívání je proto třeba studovat v širším kontextu kognitivních aktivit člověka
koheze	koherence textu ve výrazové rovině
komplementizér	podřadící spojka
komplexnost/komplexita	složitost, přesněji míra složitosti nějakého komplexního systému
konjunkce	spojka
kontaminace	(křížení) jev, kdy se dvě slova, slovní vazby nebo morfémy s podobným významem vzájemně ovlivňují nebo splynou.
kontiguita	sousedství
koordinace	syntaktický vztah, který spojuje minimálně dvě složky téže syntaktické platnosti s touž nebo podobnou sémantickou funkcí

korelace	vzájemná a systémová podmíněnost, resp. vztah, obv. binární, mezi řadami fonémů (např. korelace znělosti, korelace kvantity) n. mezi příznakovými a bezpříznakovými členy morfologického protikladu aj; vztah mezi členy páru lišených obv. příznakem
korpus	reprezentativní soubor textů jako zdroj jazykových dat, obv. analyzovaný a prohledávaný počítačem
kumulace	hromadění významů n. funkcí, např. čes. morfém <i>-a</i> ve slově <i>žen-a</i> vyjadřuje (kumuluje) kategorii rodu, čísla a pádu
marker	ukazatel
modifikace	onomaziologický způsob n. proces tvoření slov, při kterém se k základu slova jen přidává sekundární významový příznak – vyjádřený afixem – a základ významu zůstává zachován, např. čes. <i>list</i> > <i>listí</i>
morf	(grafická n. fónická) diskrétní textová lineární jednotka, realizace abstraktního systémového morfému v textu, např. <i>ruc-</i>
morfém	zobecněná, nelineární, formálně-významová jednotka jazykové roviny, jeho reprezentanty jsou morfy, např. <i>ruk-</i>
nezcizitelná substantiva	nezcizitelné vlastnictví, např. části těla n. příbuzenské vztahy
nominální fráze (NP)	fráze, jejíž lexikální hlavou je jméno (substantivum)
paradigma	systémová třída (množina) prvků libovolné roviny, založená na jejich společném rysu, jejíž členy mohou být v textu vzájemně substituovatelné (např. paradigma flektivní, slovtvorné, lexikální); flektivní vzor pro určitý podtyp slov

posesor	(ve významové stavbě věty) participant s významem vlastníka, např. <i>Zpěvák má dobrý hlas</i>
posesum	(ve významové stavbě věty) má význam vlastnictví (vlastěné)
predikce	předpověď, prognóza
příznakovost	za příznakové jsou pokládány jevy okrajové, periferní, relativně nižší frekvence a svou povahou sekundární a odvozené.
relativní frekvence	absolutní frekvence poměřovaná celkovou délkou korpusu
sémantika	lingvistická disciplína studující význam jazykových jednotek, znaků a jejich řetězců v systému i při jejich užití; významová stránka jazykových jednotek
supletivnost	supletivní jsou takové jevy, které jsou sice formálně výrazně odlišné, ale mají tentýž lexikální význam, např. <i>člověk – lidé</i>
syntagma	kombinace minimálně dvou (obvykle různých) znaků, resp. i jejich figur téže roviny jazyka, založená na jejich kompatibilitě; dva větné členy spojené např. vztahem determinace n. predikace, syntaktická (skladebná) dvojice
syntagmatický vztah	vztah lineárního charakteru mezi jednotkami v rámci promluvy, srov. paradigmatický vztah
teorie optimality	koncepce založená na omezeních, východiskem je stanovisko, že ve struktuře jazyka působí obecné tendence, které lze formulací vhodných omezení zachytit; teorie optimality předpokládá, že soubor omezení pro realizaci fonologických struktur je v zásadě univerzální, použitelný pro všechny jazyky; dvě základní tendence, které ve struktuře jazyka působí, představují podle teorie

	optimality stabilita a (bez)příznakovost
tranzitivum	sloveso vyžadující předmět v akuzativu, přechodné sloveso (op. intrazitivum), např. čes. <i>kouřit dýmku</i>
und-koordinace	koordinačních spojení se spojkou a
univerzálie	předpokládané univerzálně platné vlastnosti jazyků různého typu, např. existence jmen a sloves, kategorie čísla, rozlišení oznamovací a tázací věty pomocí intonace
zcitelná substantiva	vnější předměty

Příloha 3 Seznam zkratk

AČV	aktuální členění větné
AJ	anglický jazyk
CJ	cílový jazyk
ČJ	český jazyk
OVS	objekt, verbum, subjekt
SVO	subjekt, verbum, objekt
VD	výpovědní dynamičnost
VJ	výchozí jazyk